

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 18 stycznia 2016 r.

Poz. 501

UCHWAŁA NR 88/XIII/2015 RADY POWIATU W LEGIONOWIE

z dnia 18 grudnia 2015 r.

w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2015 – 2018”.

Na podstawie art. 12 ust. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2015 r. poz. 1445 j.t.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 j.t ze zm.¹⁾) po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie Nr WD.5120.7.2015 z dnia 25 listopada 2015 r., Rada Powiatu w Legionowie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2015 – 2018” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Legionowie.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia opublikowania w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady:
Szymon Rosiak

¹⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2015 poz. 397, 774 i 1505.

Załącznik do Uchwały nr 88/XIII/2015
Rady Powiatu w Legionowie
z dnia 18 grudnia 2015 r.

**Powiatowy Program
Opieki nad Zabytkami
Powiatu Legionowskiego
na lata 2015-2018**

SPIS TREŚCI

I. WSTĘP	4
1.1. Charakterystyka powiatu	4
1.2. Charakterystyka społeczno – gospodarcza.....	7
1.3. Charakterystyka przyrodnicza	7
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	8
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	9
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	11
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami..	11
4.2 Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	14
V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	19
5.1 Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)	19
5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	20
5.2.1. Rys historyczny obszaru powiatu legionowskiego	20
5.2.2 Gminy Powiatu Legionowskiego wraz z charakterystyką ich dziedzictwa kulturowego	22
5.2.3. Walory kulturowe powiatu legionowskiego	32
5.2.3.1. Obiekty o walorach kulturowych	33
5.2.3.2. Dobra kultury objęte prawnymi formami ochrony	38
5.2.3.2.1. Obiekty nieruchomości objęte prawną ochroną zabytków	38
5.2.3.2.2. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego	38
5.2.3.2.3. Zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków wraz z Gminnymi Programami Opieki nad Zabytkami	38
5.2.3.2.4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków	41
5.2.3.2.5. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków	41
5.2.3.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych	42
5.2.4. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego	44
5.2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu	55
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	62
VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	65
7.1 Priorytety powiatowego programu opieki nad zabytkami	65
7.2 Kierunki działań i zadania powiatowego programu opieki nad zabytkami	66
VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	70
IX. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ...	70
X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	72
XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	75
XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA.....	76
SPIS RYCIN	80
SPIS TABEL	80
SPIS WYKRESÓW	80
SPIS FOTOGRAFII	81

I. WSTĘP

Przedmiotem opracowania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego (zwanego dalej Programem, POnZ bądź PPOnZ) jest weryfikacja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu oraz wypracowanie programu zarządzania zabytkami, w tym praca nad ich potencjałem. Program jest dokumentem strategicznym w zakresie ochrony zabytków, pozwoli na koordynację działań polityki przestrzennej w zakresie opieki i zarządzania dziedzictwem kulturowym. W okresie najbliższych czterech lat Program realizowany będzie dostępnymi środkami prawnymi oraz finansowymi.

Celem Programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Systematyczne wdrażanie ustaleń dokumentu powinno spowodować poprawę stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego. Ma za zadanie uświadaczać mieszkańców o konieczności dbania o lokalną tradycję przejawiającą się w inicjatywach społecznych, jak i o potrzebie ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu. Mieszkańcy i władze Powiatu powinni dbać o utrzymanie indywidualnego charakteru regionu, w tym o zachowanie jego znamienych elementów zabytkowych i przyrodniczych.

Niniejszy Program opracowany został mając na uwadze art.4 pkt.2 ustawy Prawo autorskie i pokrewne.

1.1. Charakterystyka powiatu

Powiat legionowski znajduje się w Polsce centralnej, w Województwie Mazowieckim. Współrzędne geograficzne Legionowa, które jest siedzibą powiatu wynoszą: 52.409°N oraz 20,920°E. Jednostka stanowi 1,1 % powierzchni województwa mazowieckiego, zajmując obszar 393 km². Powiat sąsiaduje z 6 jednostkami administracyjnymi tego samego szczebla:

- od strony północnej – z Powiatem Pułuskim;
- od strony północno – wschodniej – z Powiatem Wyszowskim;
- od strony wschodniej – z Powiatem Wołomińskim;
- od strony południowej – z Miastem Stołecznym Warszawa;
- od strony południowo – zachodniej – z Powiatem Warszawskim Zachodnim;
- od strony zachodniej – z Powiatem Nowodworskim.

W skład powiatu legionowskiego wchodzi następujące gminy:

- Gmina Jabłonna (gmina wiejska);
- Gmina Legionowo (gmina miejska);
- Gmina Nieporęt (gmina wiejska);
- Gmina Serock (gmina miejsko – wiejska);
- Gmina Wieliszew (gmina wiejska).

Przestrzenne rozmieszczenie powyższych jednostek przedstawia poniższa rycina.

Ryc. 1. Powiat legionowski w układzie gmin

Źródło: opracowanie własne

Niewątpliwym atutem powiatu jest sąsiedztwo stolicy Polski – Warszawy, co stwarza szanse szybszego rozwoju gospodarczego.

Na obszarze gmin wiejskich oraz miejsko – wiejskich znajdują się sołectwa, które przedstawia tabela 1. Najwięcej sołectw mieści się w Gminie Serock.

Tabela 1. Sołectwa w gminach powiatu legionowskiego

Gmina	Sołectwa w gminie
Jabłonna	Boża Wola, Chotomów, Dąbrowa Chotomowska, Jabłonna, Janówek Drugi, Rajszew, Skierdy, Suchocin, Trzciany, Wólka Górską
Nieporęt	Aleksandrów, Beniaminów, Białobrzegi, Izabelin, Józefów, Kąty Węgierskie, Michałów-Grabina, Nieporęt, Rembelszczyzna, Rynia, Stanisławów Drugi, Stanisławów Pierwszy, Wola Aleksandra, Wólka Radzyńska, Zegrze Południowe
Serock	Bolesławowo, Borowa Góra, Cupel, Dębe, Dębinki, Dosin, Gąsiorowo, Guty, Izbica, Jachranka, Jadwisin, Kania Nowa, Kania Polska, Karolino, Ludwinowo Dębskie, Ludwinowo Zegrzyńskie, Łacha, Marynino, Nowa Wieś, Skubianka, Stanisławowo, Stasi Las, Szadki Wola Kiełpińska, Świącienica, Wierzbitca, Wola Smolana, Zabłocie, Zalesie Borowe
Wieliszew	Góra, Janówek Pierwszy, Kałuszyn, Komornica, Krubin, Łajski, Michałów-Reginów, Olszewnica Nowa, Olszewnica Stara, Poddębnie, Sikory, Skrzyszew, Topolina, Wieliszew

Źródło: Starostwo Powiatowe w Legionowie

Ryc. 2. Położenie powiatu legionowskiego na tle województwa mazowieckiego oraz województwa mazowieckiego na tle Polski

Źródło: opracowanie własne

Maksymalne odległości z krańcowych punktów powiatu wynoszą:

- 27 km w linii wschód – zachód,
- 26 km w linii północ – południe.

Najbardziej skrajne odległości na terenie powiatu oddalone są od siebie o ok. 30 km i przebiegają z kierunku północno – zachodniego ku południowo - wschodniemu.

Ryc. 3. Skrajne odległości w powiecie legionowskim w km

Źródło: opracowanie własne

1.2. Charakterystyka społeczno – gospodarcza

W 2014 roku powiat legionowski zamieszkiwało 112 256 osób (2,1 % populacji województwa mazowieckiego). Gęstość zaludnienia w powiecie odpowiadała liczbie 287 osób/km².

Łączna liczba podmiotów gospodarczych w rejestrze REGON na rok 2014 w powiecie wyniosła 15 796, z czego 15 579 to podmioty prywatne. Najwięcej zarejestrowanych działalności, które przekroczyły 1 000 jednostek zanotowano w sektorach:

- przetwórstwo przemysłowe;
- budownictwo; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja;
- handel, naprawa pojazdów samochodowych;
- działalność profesjonalna, naukowa i techniczna.

W strukturze wielkościowej dominują małe działalności zatrudniające do 9 pracowników – 97,2 %.

1.3. Charakterystyka przyrodnicza

Pod względem fizycznogeograficznym teren powiatu legionowskiego znajduje się w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podobnie jak reszta Polski centralnej oraz północnej. Opisywany powiat mieści się w podprowincji pasa Nizin Środkowopolskich w makroregionie Niziny Środkowomazowieckiej i Niziny Północnomazowieckiej. W układzie mezoregionalnym opisywana jednostka mieści się w zasięgu Wysoczyzny Ciechanowskiej (północna część jednostki), Doliny Dolnej Narwi (północno – wschodnia część obszaru), Kotliny Warszawskiej (centralna część powiatu) oraz Równiny Wołomińskiej (wschodnia część jednostki).

Według danych z 2014 r. lesistość na terenie powiatu wynosiła 30,6 %. Odpowiednio licząc jest to 12 239,6 ha, z czego grunty leśne publiczne stanowiły 9 316,6 ha.

3 rzeki wyznaczają administracyjną granicę powiatu. W części północno – wschodniej jest to Bug, a w części zachodniej Narew i Wisła. Innymi ciekami wodnymi przepływającymi przez jednostkę są sztuczne kanały: Żerański i Bródnowski. Na terenie jednostki występuje jedno z największych jezior aglomeracji warszawskiej, którym jest Jezioro Zegrzyńskie. Jego powierzchnia wynosi 3 030 ha, długość 41 km (na Narwi), szerokość ok. 3,5 km. Jest to sztuczne jezioro przepływowe o charakterze rekreacyjnym.

W granicach powiatu występują następujące obszary i obiekty chronione:

- Natura 2000 – obszar specjalnej ochrony ptaków – „Dolina Środkowej Wisły” (PLB 140004);
- Natura 2000 – specjalny obszar ochrony siedlisk – „Forty Modlińskie” (PLH 140020);
- Natura 2000 – specjalny obszar ochrony siedlisk – „Kampinoska Dolina Wisły” (PLH 140029);
- Natura 2000 – specjalny obszar ochrony siedlisk – „Łęgi Czarnej Strugi” (PLH 140009);
- Natura 2000 – specjalny obszar ochrony siedlisk – „Świetliste dąbrowy i grądy w Jabłonie” (PLH 140045);

- Zespół Przyrodniczo – Krajobrazowy - „Dębe”;
- Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu;
- Otulina Kampinoskiego Parku Narodowego;
- Rezerwat Przyrody – „Kępy Kazuńskie”;
- Rezerwat Przyrody – „Ławice Kiełpińskie”;
- Rezerwat Przyrody – „Jabłonna”;
- Rezerwat Przyrody – „Bukowiec Jabłonowski”;
- Rezerwat Przyrody – „Wąwóz Szaniawskiego”;
- Rezerwat Przyrody – „Zegrze”;
- Rezerwat Przyrody – „Jadwisin”;
- Rezerwat Przyrody – „Łęgi Czarnej Strugi”;
- Rezerwat Przyrody – „Puszcza Słupecka”;
- Rezerwat Przyrody – „Wieliszewskie Łęgi”;
- 207 pomników przyrody.

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego na lata 2015 – 2018 sporządzono na podstawie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 poz. 1446 ze zm.). Jest on kontynuacją Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 Powiatu Legionowskiego, który został przyjęty Uchwałą Nr 49/V/2011 z dnia 31 marca 2011 roku przez Radę Powiatu w Legionowie.

Art. 87, ust. 1. mówi o tym, że „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami”.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego:

- sporządzany jest przez Zarząd Powiatu w Legionowie na okres 4 lat;
- z jego realizacji Zarząd Powiatu sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Powiatu co 2 lata;
- przyjmuje Rada Powiatu w Legionowie, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie;
- ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Zgodnie z zapisami art. 87, ust. 2. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami Program Opieki nad Zabytkami ma na celu m. in.:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obowiązujący w Polsce system prawny gwarantuje ochronę zabytkom i całości dziedzictwa kulturowego na terenie kraju. Poniżej wskazano akty prawne wskazujące obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
 - *Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*
 - *Art. 6. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*
 - *Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446 ze zm.) jako główny akt prawny regulujący zasady ochrony i opieki nad zabytkami. Ustawa ta w art. 3 definiuje podstawowe pojęcia:
 - *Zabytek* – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
 - *Zabytek nieruchomy* – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.;
 - *Zabytek ruchomy* – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.;
 - *Zabytek archeologiczny* – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

- *Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami* – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
 - *Prace konserwatorskie* – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
 - *Prace restauratorskie* – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
 - *Roboty budowlane* – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub otoczeniu zabytku;
 - *Badania konserwatorskie* – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
 - *Badania architektoniczne* – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
 - *Badania archeologiczne* – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
 - *Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny* – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
 - *Historyczny zespół budowlany* – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
 - *Krajobraz kulturowy* – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
 - *Otoczenie* – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.
3. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2015, poz. 1445). Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.
- *Art. 4. Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:*
 - 7) *kultury i ochrony dóbr kultury.*
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015, poz. 199 ze zm.).
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2013, poz. 1409 ze zm.).
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013, poz. 1232 ze zm.).
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015, poz. 1651).

8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2015, poz. 782 ze zm.).
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012, poz. 1446).
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2014, poz. 1118 ze zm.).
11. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012, poz. 987).
2. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012, poz. 642).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2015, poz. 1446).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego sporządzono z uwzględnieniem zewnętrznych uwarunkowań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym aktów prawa oraz innych opracowań strategicznych o podobnej tematyce.

Ustalenia Programu korespondują z zapisami (cele, zasady, kierunki) dokumentów na różnych poziomach. Metodologia planowania zakłada spójność dokumentów programowych w układzie hierarchicznym: kraj, województwo, powiat, gmina.

W niniejszym rozdziale przedstawiono szczegółowy wykaz ww. dokumentów.

Strategia Rozwoju Kraju 2020

Strategia jest nadrzędnym dokumentem, który wyznacza normy, ramy odniesienia oraz standardy dla innych dokumentów niższego szczebla, jak również dla 9 zintegrowanych strategii. Jest spójna z Długookresową Strategią Rozwoju Kraju 2030 oraz z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Strategia ta została przyjęta uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku. Celem strategicznym opracowania jest wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności. Średniookresowa strategia zakłada podział na 3 obszary strategiczne, które mają przypisane

cele i priorytety rozwojowe. Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 przedstawia 3 strategiczne obszary działań:

- ***Sprawne i efektywne państwo;***
- ***Konkurencyjna gospodarka;***
- ***Spójność społeczna i terytorialna.***

Dokument podkreśla rolę zapewnienia ładu przestrzennego m.in. przez opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenów obejmujących: obszary miejskie, a w szczególności metropolitarne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną i użytkowaniem gospodarczym zasobów naturalnych, dziedzictwa kulturowego, objęte ryzykiem katastrof naturalnych, obszary górskie, obszary dotychczas nie objęte procesem planowania oraz obszary przygraniczne. Wspomina się też tutaj o ochronie krajobrazu kulturowego i przyrodniczego. Ośrodki wojewódzkie mają być wzmacniane przez rozwój infrastruktury społecznej, w tym kulturowej oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co pozwoli osiągnąć miastom przewagę konkurencyjną.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014–2017

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 84 ustala obowiązek sporządzania co 4 lata Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: „*Art. 84. W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”.

W ramach ww. Programu przeprowadza się analizę stanu dziedzictwa kulturowego oraz potrzeb związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Następnie definiuje się główne i szczegółowe cele i kierunki działań oraz zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel główny dokumentu brzmi: „*wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków*”. Cel główny programu jest wdrażany poprzez trzy cele szczegółowe:

1. ***Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce.***
2. ***Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków.***
3. ***Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.***

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 - 2020

Kolejnym dokumentem szczebla krajowego jest Narodowa Strategia Kultury 2004 – 2020, której sporządzenie poprzedzone było postawieniem diagnozy dla sektora kultury w Polsce. Działania uwzględnione w Strategii w bezpośredni sposób przekładają się na rozwój kultury, ale także na społeczno - ekonomiczny rozwój regionów.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 określa misję, którą wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy. Za misję uznano: „*zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego*

i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

W ramach prac Narodowej Strategii sformułowano następujące cele:

Cel strategiczny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele cząstkowe:

1. *Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.*
2. *Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.*
3. *Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury.*
4. *Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury.*
5. *Poprawa warunków działalności artystycznej.*
6. *Efektywna promocja twórczości.*
7. *Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.*
8. *Zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.*
9. *Promocja polskiej kultury za granicą.*
10. *Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.*
11. *Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.*
12. *Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).*

Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – „Dziedzictwo Kulturowe”

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

1. ***Ochrona zabytków.***
2. ***Wspieranie działań muzealnych.***
3. ***Kultura ludowa i tradycyjna.***
4. ***Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.***
5. ***Ochrona zabytków archeologicznych.***
6. ***Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.***
7. ***Miejsca Pamięci Narodowej.***

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 - 2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie

W zakresie przestrzeni i planistyki dokumentem wiodącym na najbliższe lata jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 - 2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie.

Dokument ten określa cele i priorytety rozwoju Polski w wymiarze terytorialnym, zasady i instrumenty polityki regionalnej, nową rolę regionów w ramach polityki regionalnej oraz zarys mechanizmu koordynacji działań podejmowanych przez poszczególne resorty.

Poniżej wyszczególniono najistotniejsze zapisy Strategii dotyczące działań związanych z dziedzictwem kulturowym:

- 1. Należy wdrażać rozwiązania wykorzystujące potencjał kulturowy i turystyczny dla rozwoju regionalnego.**
- 2. Kultura nie stanowi pasywnego zasobu regionów, ale aktywnie warunkuje zarówno rozwój społeczny, jak i ekonomiczny.**
- 3. Należy koncentrować się na przekształcaniach struktur gospodarczych w kierunku gospodarki opartej na wiedzy, na podniesieniu poziomu rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, na poprawie dostępu do dóbr i usług publicznych, które wpływają na rozwój potencjałów (takich jak: infrastruktura teleinformatyczna, edukacja, energia czy kultura).**
- 4. Istotna jest obecność nowych technologii w obszarze kultury.**

Zgodnie z zapisami Strategii dzięki rozwojowi lokalnemu w wymiarze społeczno-kulturowym, gospodarczym, ekologiczno-przestrzennym oraz działaniom wyrównawczym na rzecz zwiększenia dostępu do usług publicznych, obszary wiejskie staną się lepszym miejscem do życia, lepiej wykorzystującym dziedzictwo kulturowe i walory środowiska przyrodniczego, bardziej atrakcyjnym turystycznie i inwestycyjnie oraz bardziej zintegrowanym ze względu na wzmocnioną tożsamość lokalną.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju, jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. W dokumencie tym zakłada się rozwój bogactwa polskich regionów – miast i obszarów wiejskich – w oparciu o wykorzystanie wewnętrznych potencjałów polskiej przestrzeni – ich dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, potencjału gospodarczego, innowacyjnego oraz naukowego. W Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju określono cel strategiczny polityki przestrzennego zagospodarowania kraju: *„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie”*.

Osiągnięcie celu strategicznego musi się odbywać z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

4.2 Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Samorząd Województwa Mazowieckiego prowadzi działania z zakresu ochrony zabytków jako jednostka samorządu terytorialnego, realizując zadania wynikające z zapisów ustawowych. Prócz tego Samorząd Województwa Mazowieckiego sprawuje opiekę nad zabytkami, będąc ich właścicielem.

Na szczeblu wojewódzkim zostały opracowane dokumenty strategiczne, które są podstawą prawną oraz pozwalają wskazać kierunki działań dla programów na niższych poziomach jednostek samorządu terytorialnego.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020

Dnia 29 maja 2006 roku Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwalił Strategię Rozwoju Województwa Mazowieckiego (Uchwała Nr 78/06).

Wizja Strategii brzmi: „Mazowsze konkurencyjnym regionem w układzie europejskim i globalnym”, a jej misją jest: „Mazowsze jako najbardziej rozwinięty gospodarczo region w Polsce podejmuje uczestnictwo w rywalizacji z innymi rozwiniętymi regionami, poprzez eliminowanie dysproporcji rozwojowych, rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy oraz zapewnienie mieszkańcom Mazowsza optymalnych warunków do rozwoju jednostki, rodziny, jak i całej społeczności, przy jednoczesnym zachowaniu spójnego i zrównoważonego rozwoju.” Wyznaczono cel nadrzędny oraz trzy cele strategiczne, które mają być realizowane przez pięć celów pośrednich:

1. *Wzrost kapitału społecznego.*
2. *Wzrost innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu.*
3. *Stymulowanie rozwoju funkcji metropolitalnych Warszawy.*
4. *Aktywizacja i modernizacja obszarów pozametropolitalnych.*
5. *Rozwój społeczeństwa obywatelskiego oraz kształtowanie wizerunku regionu.*

W ramach 5. celu pośredniego wyodrębnia się jeden z pięciu kierunków działań **5.3. Promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.** Podanemu kierunkowi przydzielono konkretne działania:

- *wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu, propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie;*
- *rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych;*
- *wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych;*
- *rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie Województwa Mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz włączenie ich do sieci w sąsiednich województwach;*
- *wykreowanie pasm turystyczno-kulturowych na rzecz rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych (w tym zwłaszcza w oparciu o unikalne walory najważniejszych ciągów ekologicznych, takich jak dolina Wisły), przy jednoczesnym upowszechnianiu wiedzy o historii regionu i jego bogactwach;*
- *rozbudowanie zaplecza turystycznego (m.in. hoteli, pensjonatów, schronisk młodzieżowych);*
- *promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczanie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej;*
- *rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej;*

- *utworzenie we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie;*
- *tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja; promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki;*
- *promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej;*
- *wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości;*
- *wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwi efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej;*
- *zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych;*
- *powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych;*
- *wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach.*

Dokument podkreśla duży potencjał rozwojowy Mazowsza, którego dynamiczny rozwój oparty jest m.in. na wysokich wartościach kulturowych. Zaznacza on również dużą rolę bogatego dziedzictwa kulturowego oraz zróżnicowania kulturowego i obyczajowego poszczególnych regionów w promocji turystycznej. Ta ma z kolei pobudzić obszary wiejskie, gdzie upatrywany jest rozwój agroturystyki.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014 – 2020 został zatwierdzony przez Komisję Europejską dnia 12 lutego 2015 roku. Program składa się z 11 Osi Priorytetowych wraz z poszczególnymi działaniami.

Celem strategicznym Regionalnego Programu jest: „*inteligentny, zrównoważony rozwój zwiększający spójność społeczną i terytorialną przy wykorzystaniu potencjału mazowieckiego rynku pracy*”. Osie priorytetowe programu to:

1. *Wykorzystanie działalności badawczo – rozwojowej w gospodarce.*
2. *Wzrost e – potencjału Mazowsza.*
3. *Rozwój potencjału innowacyjnego i przedsiębiorczości.*
4. *Przejsie na gospodarkę niskoemisyjną.*
5. *Gospodarka przyjazna środowisku.*
6. *Jakość życia.*
7. *Rozwój regionalnego systemu transportowego.*
8. *Rozwój rynku pracy.*
9. *Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem.*
10. *Edukacja dla rozwoju regionu.*
11. *Pomoc techniczna.*

W ramach osi **5. Gospodarka przyjazna środowisku** wskazano cel tematyczny 06. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami. W jego ramach znajduje się priorytet inwestycyjny 6c. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, którego celem szczegółowym jest *„zwiększona dostępność oraz rozwój zasobów kulturowych regionu”*.

Województwo mazowieckie charakteryzuje się potencjałem turystycznym, na który składa się dziedzictwo kulturowe regionu. Na Mazowszu znajdują się obszary uznane za pomniki historii oraz wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W regionie ulokowane są 24 miasta historyczne oraz wiele interesujących zamków (14), pałaców (155) i dworów (345). Ogółem w rejestrze zabytków nieruchomych znajduje się 6757 obiektów (3. miejsce w Polsce), jednakże jego szczegółowa weryfikacja wykazała, że 124 z nich już nie istnieje, 118 jest zagrożonych, a 29 utraciło swoją wartość. Dokument opisuje również dysproporcje między Warszawą, a resztą regionu w zakresie kultury. W skali kraju województwo przoduje co do liczby instytucji kultury: 116 muzeów, 37 teatrów i instytucji muzycznych, 57 galerii i salonów sztuki, 256 ośrodków kultury, 986 bibliotek, 59 kin stałych. Jednocześnie z uwagi na fakt, iż jest to region o największej liczbie ludności, imponujący współczynnik instytucji kultury w przeliczeniu na 1 mieszkańca, charakteryzuje się niską dostępnością do różnych form kultury i sytuuje Mazowsze daleko za innymi województwami.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Dokument ten posiada charakter regionalny prowadzący politykę przestrzenną, która ma warunkować korzystne przemiany rozwoju gospodarczego, wzrostu poziomu i jakości życia, konkurencyjności regionu z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. Dokument został uchwalony 7 czerwca 2004 r. przez Sejmik Województwa Mazowieckiego. Plan jest zgodny z koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju i stanowi ramy dla studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a także określa uwarunkowania i kierunki rozwoju województwa mazowieckiego.

Celem głównym świadomej polityki przestrzennej jest właściwe wykorzystanie przestrzeni, które rozumie się m.in. jako ochronę i zachowanie niezbywalnych wartości jakimi są bioróżnorodność, walory przyrodnicze, krajobrazowe oraz dziedzictwo kulturowe.

W rozdziale „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego województwa” zwrócono uwagę na kwestię dziedzictwa kulturowego. Podkreśla się tu rolę tożsamości regionalnej oraz tradycji wynikających z historii. Zaznaczono, iż Mazowsze nie jest obszarem jednorodnym kulturowo z wydzielonymi obszarami etnograficznymi. W rozdziale tym wyodrębniono ważniejsze grupy stanowisk archeologicznych, miasta i szlaki historyczne oraz cenne walory kulturowe regionu, również z powiatu legionowskiego. Bezpośrednim ośrodkiem, który został wymieniony w Planie Zagospodarowania Przestrzennego, jest Serock, który odznacza się walorami historycznymi, wartościowym układem urbanistycznym, wybitnymi wartościami krajobrazowymi oraz cenną tradycją historyczną i zabytkową architekturą.

Rozdział „Kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa” opisuje kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. Obszarami realizacji będą:

- pomniki historii;
- najcenniejsze miasta historyczne;

- miejscowości, które utraciły prawa miejskie;
- rejony o cennych walorach krajobrazowo – kulturowych.

Wymieniono tu także najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego i historycznego oraz poszczególne elementy polityki województwa w zakresie kultury.

Z powiatu legionowskiego nie odnotowano miejscowości bezpośrednio wymienionych w niniejszym podrozdziale.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012 – 2015

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012 – 2015 (w skrócie WPONZ) został podzielony na: część programową, część analityczną oraz konsultacje społeczne. Wytycza on cele strategiczne i określa zadania opieki nad zabytkami w perspektywie czteroletniej.

Część programowa przedstawia wizję: „*Mazowsze regionem o bogatym i różnorodnym dziedzictwie kulturowym oraz wyrazistej i opartej na tradycji tożsamości regionalnej, wykorzystującym potencjał przeszłości dla rozwoju regionu oraz kreowania pasm turystyczno – kulturowych i umacniania więzi społecznych*” oraz cel strategiczny: „*Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionalnego.*” Na cel strategiczny składają się następujące 4 cele operacyjne:

- 1. *Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu.***
- 2. *Kształtowanie tożsamości regionalnej.***
- 3. *Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.***
- 4. *Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.***

Wymienionym celom przypisane są odpowiednie kierunki oraz zadania

Część analityczna uwarunkowania WPONZ przyjmuje 5 celów:

- 1. *Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu.***
- 2. *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych.***
- 3. *Utrwalenie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców.***
- 4. *Promocja walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.***
- 5. *Zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych - kreowanie pasm przyrodniczo – kulturowych.***

Dokument przedstawia liczbę obiektów wpisanych do rejestru z podziałem na powiaty (stan na 30.12.2010 r.). Według informacji zawartych w pracy programowej spośród 41 powiatów, powiat legionowski liczył 35 obiektów i zajął 36. miejsce pod względem liczby obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

V. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)

Poniżej ukazano wybrane dokumenty strategiczne dla Powiatu Legionowskiego. Wyszczególniono oraz przedstawiono zagadnienia w zakresie dziedzictwa kulturowego powiatu. Programy strategiczne stanowiły wytyczne do opracowania niniejszego dokumentu.

Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego do 2015 roku

Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego formułuje misję, która brzmi: *„kształtowanie Powiatu Legionowskiego jako nowoczesnego rejonu Mazowsza, atrakcyjnego do inwestowania, zamieszkania i wypoczynku, zapewniającego bezpieczeństwo ludzi i mienia, dbającego o środowisko przyrodnicze przy wykorzystaniu korzystnego położenia geograficznego, a zwłaszcza walorów Zalewu Zegrzyńskiego”*. We właściwej strategii, która składa się z 6 rozdziałów, w rozdziale 3. sformułowano następujące cele strategiczne:

- 1. Rozwój infrastruktury technicznej w powiecie dla zwiększenia atrakcyjności turystycznej, inwestycyjnej i osadniczej.**
- 2. Przyspieszony rozwój przedsiębiorczości dla zwiększenia podaży miejsc pracy i poprawy finansów samorządów wraz z restrukturyzacją rolnictwa.**
- 3. Wykorzystanie i rozwój potencjału turystycznego w powiecie jako miejsca całorocznego wypoczynku mieszkańców Warszawy.**
- 4. Poprawa oferty oświatowej, zdrowotnej, kulturalnej, rekreacji i wypoczynku, warunków ekologicznych i bezpieczeństwa publicznego dla podniesienia poziomu życia mieszkańców powiatu.**
- 5. Intensywna promocja powiatu i jego atrakcyjności turystycznej, inwestycyjnej i osadniczej.**
- 6. Poprawa jakości działań samorządów lokalnych (gminy, powiat).**
- 7. Ułożenie dobrych, partnerskich stosunków sąsiedzkich z innymi powiatami a w szczególności z Warszawą.**

Wymienione cele strategiczne posiadają również cele szczegółowe, które powinny zostać osiągnięte do końca 2015 r.

Dokument zawiera analizę SWOT dla powiatu, gdzie w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego wymieniono w zagrożeniach słaby rozwój kultury w regionie oraz brak wydarzeń kulturalnych i imprez.

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Legionowskiego na lata 2007 - 2013

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Legionowskiego określa cele i kierunki działań wraz z priorytetami. Priorytetem 3. w obszarze kultury jest „ochrona dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego oraz poprawa infrastruktury kulturowej na terenie powiatu”.

Wyznaczono tu 2 szczególne działania:

- remonty i oznakowanie zabytkowych wnętrz i budowli o dużym znaczeniu kulturowym dla powiatu, przebudowa i adaptacja dużych kompleksów kulturalnych;
- promocja imprez organizowanych na szczeblu powiatowym o charakterze kulturalnym (festiwale, wystawy, koncerty, plenery).

Strategia rozwoju turystyki i promocji regionu dla Obszaru Działania Związku Stowarzyszeń Partnerstwo Zalewu Zegrzyńskiego (gminy: Jabłonna, Nieporęt, Serock, Wieliszew)

Przedmiotowy dokument powstał w grudniu 2007 r. Autorzy opracowania zwrócili uwagę na walory kulturowe jednostek samorządowych. W projekcie scharakteryzowano ważniejsze obiekty budownictwa i architektury świeckiej i kościelnej oraz nieruchomości obronne. Wymieniono także cykliczne wydarzenia kulturalne głównie o zasięgu lokalnym na omawianym obszarze oraz imprezy sportowe.

Wizja strategii brzmi: „Obszar o bogatych walorach przyrodniczych, przyjazny dla zamieszkania i wypoczynku, dbający o zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy z zachowaniem tradycji i kultury lokalnej.”

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Rys historyczny obszaru powiatu legionowskiego¹

Najstarsze ślady pobytu ludności na terenach dzisiejszego powiatu legionowskiego należy wiązać z archeologiczną kulturą świderską, tzn. z okresem schyłkowego paleolitu. Ślady pobytu koczowniczych myśliwych, polujących głównie na stada reniferów, można odnaleźć na otaczających Legionowo wydmach. W okolicach Łajsk, Wieliszewa i Komornicy, również na suchych, wydmych terenach znajduje się duże nagromadzenie stanowisk archeologicznych z epoki mezolitu (kultura komornicka) i neolitu. Osadnictwo epoki brązu i wczesnej epoki żelaza reprezentuje kultura łużycka. Ma ona charakter typowo rolniczy i zajmuje tereny niższe, bliżej cieków wodnych. Stanowiska tej kultury można znaleźć w bezpośrednim sąsiedztwie Legionowa, jak i na terenie całego powiatu legionowskiego.

Na Mazowszu osadnictwo najczęściej rozwijało się wzdłuż rzek i dlatego nad nimi powstawały pierwsze osady. Jedną z najdawniejszych jest Serock, który jednocześnie jest najstarszym miastem w powiecie. Ta malowniczo położona miejscowość otrzymała prawa miejskie z rąk księcia mazowieckiego Janusza I już w 1417 r. Jako osada Serock znany był

¹ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 Powiatu Legionowskiego str. 27-29

dużo wcześniej. Istnienie grodziska potwierdzają już XI - wieczne źródła. Właśnie w Serocku znajduje się jeden z najcenniejszych zabytków powiatu i Mazowsza – późnogotycki kościół farny, datowany na 1526 r. Na zewnętrznych murach świątyni, usytuowanej na wysokiej skarpie, można do dziś odczytać napisy wyryte nawet w XVII w. Stanowią one dużą atrakcję turystyczną powiatu legionowskiego.

Niewiele młodszy jest Nieporęt. Niewątpliwie na jego rozwój ogromny wpływ miało wybudowanie dworu myśliwskiego przez Zygmunta III Wazę. Dwór był ulubionym miejscem odpoczynku Wazów. Po śmierci Zygmunta gościli tu jego synowie Władysław IV i Jan Kazimierz. Temu ostatniemu miejscowość zawdzięcza kościół, który powstał jako wotum dziękczynne po zwycięskim zakończeniu wojny ze Szwedami. Ciekawostką jest umieszczony na nim portal z czarnego marmuru przedstawiający herb Wazów.

Inną, interesującą świątynią, położoną na terenie powiatu jest kościół w Chotomowie. Parafia została tu erygowana już w średniowieczu. Najstarsze kroniki, w których jest wymieniana pochodzą z 1387 r. Do XIX stulecia istniała tu drewniana świątynia. Obecny chotomowski kościół zaprojektował Franciszek Maria Lanci w stylu neogotyku angielskiego. Świątynię wraz z dzwonnica wzniesiono pod koniec XIX stulecia. Obok kościoła uwagę zwraca krzyż pochodzący z 1826 r. Jest on pozostałością dawnego przykościelnego cmentarza.

Najbardziej znanym zespołem parkowo pałacowym opisywanego powiatu jest Jabłonna. Już w 1774 r. biskup Michał Poniatowski – brat ówczesnego króla Polski i późniejszy prymas, rozpoczął tu budowę pałacu. Jego projekt sporządził Dominik Merlini, jeden z najśłynniejszych architektów Rzeczypospolitej. Po ukończeniu prac, około 1779 r. Jabłonna rozbłysła całym swoim blaskiem modnej rezydencji. Uroku dodawały jej wspaniałe park i budowle zaprojektowane przez Szymona Bogumiła Zuga - zwłaszcza romantyczna grotta. Po objęciu rezydencji przez ks. Józefa Poniatowskiego, Jabłonna stała się na początku XIX stulecia miejscem zabaw „zielonych fraków” czyli ówczesnych przyjaciół księcia Pepi.

Kolejnym właścicielem klucza rezydencji w Jabłonie została Anna z Tyszkiewiczów Dunin-Wąsowiczowa. To jej Jabłonna zawdzięczała przebudowę założenia parkowego oraz samego pałacu. Czynności te sprawiły, że rezydencja stała się głównym miejscem kultu narodowego księcia Józefa Poniatowskiego. Ważną rolę w przebudowie odegrał wzięty architekt Henryk Marconi, który zaprojektował pergolę oraz „ustronie bohatera”.

W tym okresie ziemie położone w rozwidleniu Wisły i Narwi zaczęły mieć ważne znaczenie militarne. Już na początku XIX w., kiedy na ziemie polskie wkroczyły wojska Napoleona oraz po powołaniu Księstwa Warszawskiego, powstał tu trójkąt obronny w oparciu o umocnienia wznoszone w Modlinie, Serocku i na warszawskiej Pradze. Napoleon bywał w wymienionych miejscowościach, gościł także w pałacu w Jabłonie. Twierdze stanowiły podstawę operacyjną do działań przeciw Rosji. Z tego okresu w Serocku zachowały się ziemne fragmenty bastionów twierdzy napoleońskiej z lat 1807 – 1811.

Również koniec XIX stulecia upłynął pod znakiem budownictwa militarnego. Na terenie obecnego powiatu miały miejsce walki w czasie powstania styczniowego 1863 – 1864. Tereny dzisiejszego powiatu znalazły się w centrum Warszawskiego Rejonu Ufortyfikowanego, który wybudowali Rosjanie dla obrony inżynierskiej zachodnich krańców carskiego imperium. Dostrzegli oni walory obronne tych terenów i nawiązali do koncepcji Napoleona. Tym razem przeciwnikiem były Niemcy. Warszawski Rejon Umocniony wyznaczyły trzy twierdze: w Warszawie, Modlinie (wówczas Nowogiejorgijewsk) oraz w Zegrzu. Wzniesiono wówczas forty w Dębem, Beniaminowie oraz grupę forteczną

w Janówku. W latach 1892 – 1893 w Legionowie (ówczesna Jabłonna) powstał duży kompleks koszarowy zwany „Obozem Hurki”. Koszary z charakterystycznej czerwonej cegły zbudowano także w Beniaminowie (dziś Białobrzegi) oraz w Zegrzu Północnym i Południowym. Budowle militarne przesądziły o specyfice terenów położonych na północ od Warszawy. Carskie twierdze i forty, służące niegdyś zaborcy, dziś stały się atrakcją turystyczną powiatu legionowskiego.

Po odzyskaniu niepodległości, garnizony carskie zaczęły służyć Wojsku Polskiemu. Tu od końca 1918 r. powstały jednostki 1. i 2. Dywizji Piechoty Legionów. W sierpniu 1920 r. z legionowskich koszar wyruszyły pod Radzymin pułki 10. Dywizji Piechoty, dowodzonej przez gen. L. Żeligowskiego. Przesądziły one o zwycięstwie w Bitwie Warszawskiej. W 1929 r. w Zegrzu założono słynne Centrum Wyszkożenia Łączności, z popularną podchorążówką. Wraz z okolicznymi garnizonami był to główny ośrodek szkolący polskich łącznościowców. W koszarach po drugiej stronie Narwi zaczął stacjonować 1. Batalion Telegraficzny, a w Białobrzegach 2. Batalion Radiotelegraficzny. Natomiast Legionowo zastąpiło z produkcji znakomitych balonów i spadochronów oraz z ośrodka szkolącego saperów kolejowych i załogi pociągów pancernych. Miejscowość, podobnie jak w okresie zaborów, była dużym garnizonem wojskowym. Rozpoczęcie parcelacji dóbr przez hrabiego Maurycego Potockiego w 1925 r. dało początek osadzie parcelacyjnej, z której z czasem wyłoniła się cywilna część miejscowości. W 1930 r. Minister Spraw Wewnętrznych powołał Gminę Legionowo, która w 1952 r. otrzymała prawa miejskie. 1 stycznia 1999 r., w wyniku reformy administracyjnej kraju, powstał Powiat Legionowski.

5.2.2 Gminy Powiatu Legionowskiego wraz z charakterystyką ich dziedzictwa kulturowego

GMINA JABŁONNA²

Początki nowożytnego osadnictwa na terenie gminy Jabłonna sięgają początków XIV wieku. Pierwotnie miejscowość nosiła nazwę Jabłonowo, pochodzącą zapewne od licznych w tych czasach sadów jabłoniowych. Najstarsza wzmianka o Jabłonie pochodzi z 1339 r. z tzw. „Spominek Płockich”. Miejscowość była puszczańską osadą bartną zobowiązaną do dostarczenia 14 donic miodu na rzecz biskupa płockiego. Lokację wsi Jabłonna i Chotomów (wówczas Chotomowo) przeprowadził w 1418 roku biskup płocki Jakub z Korzkwi herbu Syrokomla. Obie wsie były lokowane na prawie niemieckim. Wkrótce Jabłonna, z uwagi na swe walory („miejscowość zdrowa i cicha”), stała się rezydencją biskupów płockich w XVI w. i centrum administracyjnym (kluczem) znacznych dóbr. Chotomów pełnił również ważną funkcję, był centrum duchowym okolicy, jako siedziba jednej z nielicznych na tym obszarze parafii.

Jabłonna była własnością biskupów płockich, którzy ulokowali tam letnią rezydencję. W 1509 roku z polecenia biskupa Erazma Ciołka rozpoczęto budowę drewnianego dworu. W 1646 roku biskup płocki Karol Ferdynand Waza (brat Władysława IV) wznosił prywatną, murowaną kaplicę. Niestety, nic nie wiadomo na temat jej wyglądu. Jabłonna pełniła

² Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 Powiatu Legionowskiego str. 62-63

wówczas ważną rolę, stąd bowiem Karol Ferdynand prowadził kampanię o koronę polską, zrzekł się jej jednak na rzecz brata Jana Kazimierza. Pod koniec XVII w. rezydencja w Jabłonie zaczęła podupadać. W 1773 roku Jabłonna przeszła w ręce Poniatowskich. Biskup płocki (późniejszy prymas) Michał Jerzy Poniatowski (brat króla Stanisława Augusta) odkupił ją od kapituły płockiej z zamiarem przekształcenia w okazałą, nowoczesną rezydencję pałacowo - parkową. Budowę pałacu i oficyn rozpoczęto w 1774 roku, skończono zaś w 1784. W 1794 roku Jabłonna przeszła w posiadanie ks. Józefa Poniatowskiego, bratanka prymasa. Uczynił z niej swoją letnią rezydencję i przyjmował. Po śmierci księcia w 1813 roku posiadłość otrzymała w dożywotnie użytkowanie jego siostra Teresa Tyszkiewicz, która w 1822 przekazała ją, zgodnie z testamentem księcia, Annie z Tyszkiewiczów Potockiej (potem Dunin-Wąsowiczowej). W 1867 roku majątek przeszedł w ręce jej syna Maurycyego, a ten przekazał go synowi Augustowi, zwanemu „hrabią Guciem”. Po śmierci Augusta w 1905 roku dobra przejął jego jedyny syn Maurycy. W rękach Potockich obiekt pozostał do 1944 roku. W 1944 roku pałac został spalony przez wojska niemieckie. Od 1953 należy do Polskiej Akademii Nauk, która przeprowadziła odbudowę obiektu wg projektu Mieczysława Kuźmy, a rekonstrukcję parku wg założeń Gerarda Ciołka. Pałacowi przywrócono stan z końca XVIII wieku, zachowując elementy z I połowy XIX wieku.

Gmina w 2014 r. zajmowała powierzchnię 6 480 ha i liczyła 17 951 mieszkańców.

GMINA LEGIONOWO³

Ślady osadnictwa wczesnej epoki brązu występujące w Legionowie reprezentuje kultura łużycka. Ma ona charakter typowo rolniczy i zajmuje tereny niższe, bliżej cieków wodnych. Ślady osadnictwa łużyckiego są potwierdzone już na terenie samego Legionowa. Epoka żelaza to przede wszystkim kultura przeworska i badane przez Muzeum Historyczne cmentarzysko w Legionowie, tym razem w obrębie samego miasta, na terenie Centrum Szkolenia Policji. Aktualnie odkryto na nim ponad 100 grobów. Większość z nich była bogato wyposażona w broń i przedmioty codziennego użytku. Stanowiska tej kultury można znaleźć w bezpośrednim sąsiedztwie Legionowa, jak i na terenie całego powiatu. Średniowiecze jest stosunkowo słabo reprezentowane. Są jednak poświadczane nieliczne ślady osadnictwa z tego okresu na terenie Legionowa (jama średniowieczna odkryta na cmentarzysku przeworskim na terenie CSP).

„Nowożytna historia Legionowa rozpoczyna się w 1877 roku, kiedy to w dobrach rodu Potockich oddano do użytku stację kolejową klasy IV - Jabłonna (w 1934 roku nazwano ją Legionowem). Przygotowania do wybudowania linii kolejowej i utworzenia stacji, Towarzystwo Drogi Żelaznej Nadwiślańskiej rozpoczęło już na początku lat 70. XIX wieku. Przeznaczeniem linii było połączenie rosyjskich twierdz: Modlina, Warszawy i Dębłina oraz transport podolskiego zboża do portów nadbałtyckich. Drewniana stacja Jabłonna była jedną z 24 stacji na całej linii nadwiślańskiej od Kowla do Mławy. Ostatnim jej reliktem w Legionowie jest drewniana budka dróżnicza z 1877 roku, stojąca przy tzw. starym trakcie na Kozłowie.

³ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 Powiatu Legionowskiego str. 34-38

Przy stacji kolejowej, która stała się podstawowym czynnikiem miastotwórczym, już od początku lat 80. XIX wieku zaczęło kształtować się letnisko Gucin. Powstało w obrębie obecnych ulic Piłsudskiego - Kościuszki - Warszawskiej. Nazwa letniska wywodzi się od imienia Augusta hr. Potockiego, nazwanego potocznie Guciem. Hrabia żyjący w latach 1847 - 1905 rozparcelował część dóbr położonych przy stacji z przeznaczeniem na działki. W 1885 roku na terenie letniska liczącego 49 mórg 28 prętów wzniesiono 5 drewnianych willi.

Z wpisów do rejestru Pomiarowego Dóbr Jabłonna wynika, że poza Parkiem Gucin na terenie przyszłego Legionowa istniały także Folwark Kozłówka (8 mórg 55 prętów), osada gajowego Bukowiec, folwark i ogród warzywny Ludwisin. Tereny późniejszej III Parceli w 1885 roku nosiły miano Gór Suwałnych, a to ze względu na liczne przesuwające się wydmy.

Poza koleją i letniskiem istotnym czynnikiem miastotwórczym okazał się garnizon rosyjski, którego początki sięgają 1892 roku. Wówczas władze carskie wykupiły od Augusta hr. Potockiego tereny leżące na północ od stacji kolejowej. W tym samym roku przystąpiono do budowy kilkudziesięciu drewnianych koszarowców. Intensywne tempo prac pozwoliło już jesienią 1892 roku sformować w Jabłonie dwa rezerwowe pułki piechoty: 192. Drohiczyński i 193. Wawerski. Drugi zasadniczy etap rozbudowy legionowskiego garnizonu przypada na 1897 rok. W pobliżu folwarku Kozłówka wzniesiono wówczas murowany kompleks koszarowy dla 4. Batalionu Kolejowego. 25 marca 1899 roku koszarom położonym przy stacji Jabłonna, car Mikołaj II nadał nazwę Obóz Feldmarszałka Hurki. Na początku XX wieku garnizon liczył około 4 tysiące stałej załogi. Zamieszkiwała ona około 120 budynków, które tworzyły zwartą zabudowę typu miejskiego. Czwartym czynnikiem miastotwórczym była Huta Szkła Jabłonna. Zakład powstał w 1897 roku. Produkowano w nim głównie butelki do piwa. Na początku XX wieku huta zatrudniała około 60 osób.

Wydarzenia z lat 1877 - 1918 zdeterminowały rozwój przestrzenny przyszłego Legionowa. Cechą wspólną letniska, koszar i huty szkła było położenie w bezpośrednim sąsiedztwie stacji kolejowej. Tu też należy doszukiwać się założeń terytorialnych przyszłego Legionowa.

Lata 1918 -1939 to okres dynamicznego rozwoju cywilnej części Legionowa. Proces parcelacji dóbr Maurycego hr. Potockiego (syna Augusta) rozpoczęty w 1925 roku przekształcił dotychczasowe tereny leśne w ogromny plac budowy. Osada parcelacyjna „Jabłonna Legionowa” w latach 20. i 30. objęła około 3 tysiące działek. W latach 1925 - 1931 wybudowano około 1300 budynków drewnianych. Liczba ludności wzrosła w tym okresie z 658 do 8856 osób.

Wobec tak ogromnego wzrostu liczby ludności i budynków mieszkalnych stało się oczywiste, że osada powinna usamodzielnic się administracyjnie. Nastąpiło to 17 marca 1930 roku, kiedy Minister Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Skarbu nadał osiedlu Legionowo status samodzielnej gminy wiejskiej z miejskim systemem finansowania. W skład gminy Legionowo weszły koszały z poligonem (obecne osiedle Piaski i jednostka wojskowa), osada parcelacyjna Jabłonna Legionowa, wieś Cegielnia oraz folwark Ludwisin. Utworzenie samodzielnej gminy pozwoliło mieszkańcom Legionowa uregulować życie społeczne osiedla. W grudniu 1933 roku arcybiskup Aleksander Kakowski erygował parafię pod wezwaniem św. Jana Kantego. Rok później z inicjatywy proboszcza parafii ks. Anatola Sałagi zlokalizowano cmentarz. W latach 30. XX wieku w Legionowie funkcjonowały poczta, cztery szkoły powszechne, szkoła handlowa, Państwowy Instytut Meteorologii, Towarzystwo Miłośników Osiedla, Związek Legionistów. Nieco inaczej toczyło się życie garnizonu. W 1919 roku w koszarach odtwarzano kadry niepodległego Wojska Polskiego przede wszystkim

1. i 2. Pułku Piechoty im. Legionów Polskich. Na cześć czynu legionowego generał Bolesław Roja nadał koszarom w Jabłonie nazwę Legionowo, nawiązując do osady polowej Legionów Polskich istniejącej na Polesiu Wołyńskim. Dzięki temu gen. Roja uchodzi za „ojca chrzestnego” nazwy miasta.

Po zakończeniu działań wojennych w garnizonie zakwaterowano trzy jednostki: 1. Dywizjon Pociągów Pancernych, 2. Batalion Mostów Kolejowych oraz 2. Batalion Balonowy. Szczególnie znany był ostatni oddział. Jego piloci, mieszkańcy Legionowa Franciszek Hynek, Zbigniew Burzyński, Władysław Pomaski kilkakrotnie wygrali prestiżowe zawody balonowe o puchar im. Gordona Bennetta. Sukcesy były możliwe dzięki balonom produkowanym w legionowskiej Wytwórni Balonów i Spadochronów. W 1935 roku zakład odwiedził światowej sławy pilot i naukowiec, profesor August Piccard. Zapoznał się tu z osiągnięciami polskich pilotów w lotach na wysokość. W 1938 roku mjr Stanisław Mazurek i inż. Józef Paczosa zaprojektowali największy balon świata „Gwiazdę Polski”. Jego start na wysokość 30 km zaplanowali w Dolinie Chochołowskiej. Niestety pożar balonu uniemożliwił pokonanie międzynarodowego rekordu wysokości, który ówczesnie wynosił 30 km. Swoisty koloryt nadawali osadzie oficerowie pancerniacy. W garnizonie stacjonowało 5 pociągów pancernych. We wrześniu 1939 roku wzięły one ofiarny udział w wojnie obronnej. W okresie międzywojennym o charakterze Legionowa decydowały przede wszystkim 3 czynniki: niewielka odległość od Warszawy, dogodna komunikacja i bliskie położenie miasta w sąsiedztwie rozległych lasów, co spowodowało rozwój budownictwa letniskowego, lokalizacja garnizonu wojskowego, na rzecz którego pracowały Centralne Zakłady Balonowe i Obserwatorium Aerologiczne PIM.

13 września 1939 roku do osady wkroczyły pierwsze jednostki hitlerowskie. Okres okupacji w pamięci mieszkańców zapisał się przede wszystkim wspaniałą postawą nauczycieli tajnego nauczania, ofiarnymi walkami żołnierzy Armii Krajowej. Warto wspomnieć, że Legionowo jest jedynym miastem, poza stolicą, w którym wybuchło powstanie warszawskie. 28 października 1944 roku do Legionowa wkroczyły pierwsze oddziały radzieckiej 47. Armii.

Według danych z lipca 1946 roku osada liczyła 9 860 mieszkańców. Na jej terenie funkcjonowało 160 sklepów, 38 warsztatów i 14 małych zakładów rzemieślniczych. Lata 1949 - 1952 stały się drogą do uzyskania przez Legionowo praw miejskich. Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza z 3 maja 1952 roku osadzie został nadany ustrój miejski. W granice miasta zostały włączone także dwie gromady Bukowiec oraz Łajski - Grudzie.

W 1974 roku opracowano plan zagospodarowania przestrzennego Legionowa, uwzględniający budowę fabryki domów w Łajskach i budowę „Osiedla Jagiellońska” dla 15 tysięcy mieszkańców. Obecnie w zasobach Legionowskiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko - Własnościowej mieszka około 25 tys. mieszkańców. Wraz z budową kolejnych osiedli mieszkaniowych liczba ludności niemal się podwoiła z 21,8 tys. w 1975 roku do 40 tys. w 1980 roku.

Po II wojnie światowej reaktywowano Warsztaty Remontowe Spadochronów, które z czasem przekształciły się w Zakłady Sprzętu Technicznego i Turystycznego „Aviotex”. W 1983 roku na balonie „Polonez” wyprodukowanym w legionowskiej wytwórni polska załoga zwyciężyła w zawodach o Puchar im. Gordona Bennetta. Z innych zakładów przemysłowych należy wymienić Mazowieckie Zakłady Wapienno-Piaskowe działające od 1959 roku, Przedsiębiorstwo Przetwórstwa Blach „Bistyp” oraz Fabrykę Domów.

Od chwili zakończenia II wojny światowej Legionowo stało się ważnym garnizonem wojskowym i milicyjnym. Od 1947 roku kwaterowało tu dowództwo 1. Warszawskiej Dywizji Zmechanizowanej. Ponadto funkcjonowała tu Wyższa Szkoła Oficerska Ministerstwa Spraw Wewnętrznych im. Feliksa Dzierżyńskiego, którą rozwiązano po przekształceniach ustrojowych w 1990 roku. W tym samym roku utworzono Centrum Szkolenia Policji w Legionowie.

W 1980 roku w Legionowie powstał lokalny Komitet „Solidarności” działający w ramach Regionu Mazowsze. W okresie stanu wojennego legionowska „Solidarność” przygotowywała ulotki, wykonywała napisy na murach. W Legionowie retransmitowano także audycje radia Solidarność i programy zakłócające Dziennik Telewizyjny.

Z dniem 16 grudnia 1987 roku Legionowo zostało wpisane do urzędowego rejestru miast prezydenckich, gdyż przekroczyło liczbę 50 tysięcy mieszkańców. Po zmianach ustrojowych w 1989 roku Legionowo stało się w pełni samorządną gminą. Jednym z elementów budowania tożsamości lokalnej były inicjatywy związane z upowszechnieniem historii Legionowa i budowaniem wokół niej tożsamości lokalnej.”

Gmina w 2014 r. zajmowała powierzchnię 1 354 ha i liczyła 54 272 mieszkańców.

GMINA NIEPORĘT⁴

„Pierwszy zapis o Nieporęćce pochodzi z 1387 roku, kiedy erygowano parafię w Wieliszewie. Już na przełomie wieku XIV i XV była to znaczna osada bartnicza. W 1484 roku Bolesław V książę mazowiecki sprzedał Nieporęćkę dwóm braciom Prażmowskim. Po śmierci ostatnich książąt mazowieckich Janusza i Stanisława, Nieporęćka wraz z całym Mazowszem w 1526 roku stała się królewską.

Kiedy Zygmunt III Waza w 1596 roku przeniósł swą siedzibę z Krakowa do Warszawy, pojawił się problem lokalizacji dworu myśliwskiego. Wybór padł na Nieporęćkę, leżącą w głębokiej puszczy w widłach Wisły i Narwi, a jednocześnie przy szlaku prowadzącym od Warszawy przez Bródno ku przeprawie na Narwi i dalej, odgałęzieniem szlaku bursztynowego, na Jaćwież. Puszcza nadnarwiańska obfitowała w liczne ciek wodne, dlatego król Zygmunt III nakazał „zebrać wody z puszczy” i tak powstał Kanał Królewski, w 1963 roku „inkorporowany” do Kanału Żerańskiego. Jako wotum po zwycięstwie nad Szwedami Jan Kazimierz kazał wybudować kościół w Nieporęćce, we wnętrzu którego widnieje herb Wazów - snop.

Wkrótce po abdykacji Jana Kazimierza w 1668 roku, Nieporęćka wróciła do Prażmowskich. Gospodarzyli oni na dobrach nieporęćkich do 1749 roku, kiedy August Czartoryski nabył 3/4 Nieporęćki. Wkrótce potem, drogą koligacji, właścicielem Nieporęćki stali się Lubomirscy. Ostatecznie w 1778 roku w całości stała się ona własnością Potockich.

Wojny napoleońskie zaznaczyły się w Nieporęćce lokalizacją rezerwowych magazynów z żywnością dla wojsk francuskich w latach 1806 - 1807. Do znaczących wydarzeń w historii Nieporęćki należy nabycie w 1881 roku całości obszarów leśnych przez Berlińskie Towarzystwo Handlu Drewnem.

⁴ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 Powiatu Legionowskiego str. 57-59

W 1882 roku wieś została zniszczona przez wielki pożar. Przełom XIX i XX w. to czas budowy obronnych obiektów fortyfikacyjnych, wchodzących w skład zespołu twierdzy modlińskiej.

W czasie I wojny światowej koszary w Białobrzegach (ówczesny Beniaminów) były miejscem internowania oficerów Legionów Polskich, którzy odmówili przysięgi na wierność cesarzowi niemieckiemu. Wojna polsko - bolszewicka 1920 r. w swej decydującej fazie - Bitwie Warszawskiej - przetoczyła się przez Nieporęt i jego okolice. Dnia 12 sierpnia Armia Czerwona znalazła się na obszarze gminy. Gdy jej oddziały stanęły na linii Struga - Nieporęt, 29. pp. i dwa baony 28. pp. DP gen. L. Żeligowskiego dokonały przeciwuderzenia. W miejscu, gdzie zginął dowódca 1. baonu 28 pp. porucznik Stefan Pogonowski i kilku jego żołnierzy, stoi skromny pomnik. Śmiertelnie ranny został również mjr Stefan Walter – dowódca 29. pułku piechoty.

W okresie międzywojennym Nieporęt z trudem podnosił się z ciężkich warunków czasu zaborów i wojen. Był tu przystanek PKP, remiza strażacka i łaźnia publiczna.

Wrzesień 1939 r. i czas okupacji zahamowały i zniszczyły dorobek społeczności gminnej. Działalność konspiracyjna rozpoczęła się w Nieporęcie wkrótce po kapitulacji. Jej ostateczny kształt organizacyjny stanowił 3. batalion pułku „Legionowo” VII Rejonu „Obroza” AK. Jego dowódcą był Bronisław Tokaj, od 1934 roku kierownik szkoły powszechnej w Nieporęcie. Ofensywa wojsk radzieckich, która przeszła przez Nieporęt, zniszczyła go prawie doszczętnie. Pozostało tylko kilka domów. Spłonął dom parafialny i budynek gminy.

Dnia 4 lutego 1945 roku powstała w Nieporęcie Gminna Rada Narodowa. 1 września rozpoczęła działalność szkoła. W zachowanej Księdze Kontroli i Ruchu Ludności pierwszy zapis z datą 26.07.1947 r. podaje, iż we wsi Nieporęt mieszkały 104 osoby. Na przełomie 50. i 60. rozpoczęto budowę zapory w Dębem i przygotowanie niecki Zalewu Zegrzyńskiego. W latach 70. rozbudowano szkołę, działał we własnym budynku ośrodek zdrowia i rozpoczęto gazyfikację Nieporętu. Powstało osiedle domów jednorodzinnych „Las” oraz została rozpoczęta budowa osiedla „Głogi”.

W latach 80. oddano do użytku budynek Poczty i Centrali Telefonicznej oraz duży pawilon handlowy GS. Rok 1989 otworzył nowy rozdział historii Polski – III Rzeczypospolitej, której małą częścią stanowiła gmina Nieporęt z 11 tysiącami mieszkańców w 15 sołectwach.”

Gmina w 2014 roku zajmowała powierzchnię 9 604 ha i liczyła 13 707 mieszkańców.

GMINA SEROCK⁵

Najstarsze ślady działalności ludzkiej na terenie gminy pochodzą z III tys. p.n.e., stwierdzone w czasie prac archeologicznych przed rozpoczęciem budowy obwodnicy Serocka. Stanowiska archeologiczne związane z różnymi kulturami starożytnymi od epoki brązu po okres wpływów rzymskich znajdują się na terenie Jadwisina, Serocka, Zalesia Borowego i Wierzbicy. Serock, należący do najstarszych miast mazowieckich, swoje powstanie zawdzięcza wyjątkowemu położeniu. Datowanie powstania w tym miejscu grodu kontrolującego ważne szlaki komunikacyjne i handlowe, prowadzące na Ruś i Litwę odnotowuje się w X i XI w. Serock po raz pierwszy wymieniony został w źródłach pisanych

⁵ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 gminy Miasto i Gmina Serock str. 40-47

w tzw. falsyfikacie mogileńskim, rzekomo wydanym w dniu 11 kwietnia 1065 r. dla opactwa benedyktynów w Mogilnie.

Pierwsze informacje o rozwoju osadnictwa na terenie obecnej gminy, poza Serockiem dotyczyły w pierwszej kolejności dóbr kościelnych. Klasztor kanoników regularnych w Czerwińsku posiadał wieś Izbicę, a biskupstwo płockie wieś Wierzbicę. Dobra rycerskie pojawiają się nieco później, bo w XIV wieku, kilkunioskowe dobra zegrzyńskie zostały nadane Sasinowi ze Smardzewa, a w XV wieku powstały rycerskie wsie Zabłocie i Zalesie Borowe.

Ważnym momentem w dziejach Serocka była lokacja miasta na prawie chełmińskim na początku XV w. Nie zachował się dokument nadania tego prawa, dlatego w literaturze wymieniane są dwie daty, 1417 r., kiedy mamy wiadomość o wójcie w świeżo lokowanym mieście. Miasto, jako podmiot prawny posiadało swoje władze samorządowe z radą miejską na czele.

Zachowany dokument z 1425 r. oraz lustracje dóbr królewskich z XVI i XVII wieku, dostarczają wielu istotnych informacji na temat wielkości miasta lokacyjnego, jego głównych źródeł dochodów oraz struktury zawodowej mieszkańców. Miasto obejmowało obszar 43 włók ziemi i miało rynek o 70 % większy niż w Warszawie. Układ urbanistyczny miasta lokacyjnego jest ciągle czytelny w postaci rynku i sieci ulic wokół niego. Miasto należało wówczas do książąt mazowieckich. Ostatni piastowski władca Mazowsza, Janusz III i Stanisław oraz ich podkanclerzy nadworny Wojciech z Popielżyna, serocki pleban, ufundowali zachowany do dziś murowany, gotycki kościół noszący pierwotnie wezwanie św. Wojciecha, który został wybudowany w latach 1512 – 1525 (według wpisu w rejestrze).

Ze względu na nadrzeczne położenie miasta mieszkańcy Serocka w dużej części trudnili się zajęciami związanymi z rybołówstwem, flisactwem, koszykarstwem, szkutnictwem i handlem. W połowie XVI w. Serock słynął na całe Mazowsze z produkcji znakomitego piwa, oraz wyrobu taniego sukna. W dolnej części miasta znajdowały się: młyny wodne, browary, przeprawa, komora celna i dwór starosty. Kres rozwojowi miasta położył okres potopu szwedzkiego. Zniszczenia i epidemie chorób pograżyły miasto w marazmie na prawie całe stulecie. W okresie Sejmu Czteroletniego miasto było nadal w kiepskiej kondycji, na co wskazują pustki w kasie czy zrujnowane stare bruki. W drugiej połowie XVIII wieku miasto toczyło spory graniczne z właścicielami sąsiednich dóbr szlacheckich oraz gospodarcze ze starostami zakroczymskimi.

Po włączeniu Mazowsza do Korony Serock stał się miastem królewskim i należał do starostwa zakroczymskiego. Przez niemal cały XVIII wiek królewsczyzna ta była w posiadaniu możnej rodziny Młockich herbu Prawdzic, której przedstawiciele często używali tytułu „starosta zakroczymski i serocki”. Starosta ten był posiadaczem wójtostwa serockiego, które najczęściej było wydzierżawiane okolicznej szlachcie, a w Serocku reprezentował go podstarosta. Miasto było ośrodkiem jednego z trzech powiatów w ziemi zakroczymskiej, a Powiat Serocki funkcjonował w podziałach administracyjnych Mazowsza aż do 1796 r. Odbywały się tu roki sądowe. Funkcjonował też osobny urząd – podwojewody serockiego, który powoływany był przez wojewodę mazowieckiego, a jednym z jego zadań było nadzorowanie cen i miar używanych w handlu w miastach powiatu serockiego.

Ze względu na nadrzeczne położenie miasta mieszkańcy Serocka w dużej części trudnili się zajęciami związanymi z rybołówstwem, flisactwem, koszykarstwem, szkutnictwem i handlem. W połowie XVI w. Serock słynął na całe Mazowsze z produkcji znakomitego piwa, oraz wyrobu taniego sukna. W dolnej części miasta znajdowały się: młyny wodne, browary, przeprawa, komora celna i dwór starosty. Kres rozwojowi miasta położył okres potopu

szwedzkiego. Zniszczenia i epidemie chorób pogrążyły miasto w marazmie na prawie całe stulecie. W okresie Sejmu Czteroletniego miasto było nadal w kiepskiej kondycji, na co wskazują pustki w kasie czy zrujnowane stare bruki. W drugiej połowie XVIII wieku miasto toczyło spory graniczne z właścicielami sąsiednich dóbr szlacheckich oraz gospodarcze ze starostami zakroczymskimi.

W latach 1808 - 1811 na polecenie cesarza Napoleona, który uznał Serock za ważny punkt strategiczny, została wzniesiona twierdza, która razem z Modlinem i Pragą, miała bronić linii Wisły i osłaniać Warszawę od wschodu. Budowa w istotnym stopniu zmieniła miasto. Zburzono część budynków, w tym m.in. kościół szpitalny Świętego Ducha, a w kościele parafialnym przez pewien czas urządzono magazyny, zbudowano natomiast most przez Narew do Arciechowa. Twierdza będąc jeszcze w trakcie budowy, wraz z umocnionymi przedmościami w Wierzbicy, Arciechowie i Cuplu, zdała egzamin sprawności w wojnie z Austrią w 1809 r., a jej załoga z sukcesami dokonywała wypadów pod dowództwem gen. Józefa Niemojewskiego. Później jednak plany dotyczące Serocka uległy zmianie i budowy umocnień nie kontynuowano. Mimo, że twierdzy nie skończono to Serock stał się na prawie ćwierć wieku miastem garnizonowym, w którym czasowo, w okresie przemarszu wojsk równocześnie mogły stanąć 2 - 3 pułki piechoty oraz oddziały artylerii. W okresie Królestwa Polskiego garnizon zmniejszono. W momencie wybuchu Powstania Listopadowego był to II batalion dowodzony przez ppłk Czołczyńskiego z 2. pułku piechoty dowodzonego przez płk. Jana Skrzyneckiego, który z I batalionem stał w Pułtusku. Dzięki sporej grupie oficerów Serock w okresie Królestwa Polskiego był ważnym ośrodkiem życia towarzyskiego, szczególnie w okresie, gdy w pobliskim dworze w Wierzbicy osiadł bohater wojen napoleońskich, generał Kazimierz Małachowski z młodą żoną Benigną z Wojszyków poznaną w okolicach Serocka.

Fragmenty umocnień ziemnych twierdzy najlepiej zachowały się w północno-wschodniej części. Najbardziej widoczny jest jednak fragment rawelinu zachodniego w formie wałów okalających z dwóch stron boisko stadionu miejskiego.

Po upadku Powstania Listopadowego miasto znalazło się w kolejnym okresie stagnacji. Mimo przeprowadzenia kilku ważnych inwestycji, takich jak położenie nowego bruku na Rynku i kilku sąsiednich ulicach (do dziś zachowany ślad w topografii miasta to ulica Brukowa), budowy rzeźni, dawniej zwanej szlachtuzem oraz dwóch studni na rynku, miasto było słabe gospodarczo i miało charakter rolniczo - rzemieślniczy. Mimo wyraźnego wzrostu liczby mieszkańców, będącego wynikiem napływu ludności żydowskiej, Serock stracił prawa miejskie w 1869 roku, co mimo zaangażowania mieszkańców w Powstanie Styczniowe nie było represją władz carskich, ale wynikiem reformy administracyjnej na obszarze całego Królestwa Polskiego. Miasto stało się natomiast siedzibą władz gminy Zegrze, znacznie większej powierzchniowo niż obecna miejscowość o tej nazwie.

W dniach 9-10 lipca 1893 roku, miasto zostało zniszczone w wyniku wielkiego pożaru, który wybuchł w nocy w jednym z budynków przy rynku. Pożar zniszczył 142 domy, w tym urząd gminy, synagogę, szkołę i plebanię. Straty wyceniono na olbrzymią kwotę 360 tys. rubli. Na 5 000 mieszkańców, blisko 3 000 pozostało bez dachu nad głową, w większości rybaków i rzemieślników oraz żydowskich handlarzy. W 1923 roku miasto odzyskało prawa miejskie. Powstały wówczas piętrowe kamienice przy Rynku, w tym kilka istniejących do dziś. Na rozwój miasta wpływ miało również powstanie rosyjskiej twierdzy w Zegrzu. Nastąpił wzrost znaczenia niektórych rzemiosł i usług.

W 1901 roku powstała Ochotnicza Straż Ogniowa, a z inicjatywy działaczy Towarzystwa Oświaty Narodowej Szkoła Macierzy Szkolnej. Działało tu też Towarzystwo

Kulturalno - Oświatowe Jutrzenka i ochronka dla dzieci, czytelnie książek polskich i żydowskich. W Serocku, w Popowie i w Woli Kiełpińskiej powstały kółka rolnicze, których jednym z głównych celów była edukacja rolnicza. Wszystkie te inicjatywy ukształtowały patriotyczne postawy mieszkańców, zmanifestowane m.in. w okresie walki o język polski w szkole i w urzędach, w 1904 roku, kiedy Serock i gmina Zegrze należały do najaktywniejszych ośrodków w Królestwie Polskim.

Serock stał się też modny w środowiskach artystycznych, m.in. dzięki wycieczkom krajoznawczym i szkole koszykarskiej, powstałej z inicjatywy Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego, którego Sekcja Przemysłu i Handlu Ludowego patronowała serockiej szkole.

Do Serocka docierali też członkowie powstałych w 1906 roku towarzystw: Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego oraz Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości m.in. wybitni fotografowie Zdzisław Marcinkowski i Henryk Poddębski. W 1913 r. z inicjatywy serockiego proboszcza księdza Jana Milewskiego Towarzystwo Opieki nad Zabytkami patronowało remontowi kościoła delegując do tych prac dwóch swoich członków, wybitnych architektów: Józefa Piusa Dziekońskiego i Kazimierza Skórewicza.

W okresie I wojny światowej Serock stał się ośrodkiem podpowiatu, składającego się z gmin: Zegrze i Gzowo, z bardzo aktywnym komitetem obywatelskim. Również serocka gmina żydowska (kahał) swoim zasięgiem obejmowała duży obszar powiatu pułtuskiego, w tym Popowo, Zatory i Gzowo. W II Rzeczypospolitej Serock odzyskał prawa miejskie z dniem 1 stycznia 1923 r., a pierwszym burmistrzem został wójt gminy Zegrze Józef Jasiobędzki. Przywracanie charakteru miejskiego przerwała wprawdzie II wojna światowa, ale w tym okresie powstało kilka ważnych obiektów, jak elektrownia i rzeźnia miejska oraz bardzo interesujący budynek 7 klasowej szkoły publicznej im. R. Traugutta. Liczba ludności osiągnęła rekordowe 6,5 tys., w tym 40 % narodowości żydowskiej. W tym okresie były też remontowane niektóre stare budynki, w tym gotycki kościół.

W 1939 r., poza bombardowaniem w dniu 3 września, kiedy to została zniszczona wielka kamienica Rozenbergów, na rogu ulicy 3 Maja i Kościuszki, Serock nie odniósł większych zniszczeń. Miasto Serock oraz gmina Zegrze zostały wcielone do Rzeszy. Na odcinku między Serockiem i Dębem rzeka Narew stanowiła granicę z Generalną Gubernią. Mieszkańców narodowości żydowskiej usunięto z miasta na początku grudnia 1939 r., natomiast kirkut – żydowski cmentarz został zniszczony, a część nagrobków – macew, wykorzystano do zbudowania schodów na grodzisko i tarasu widokowego. W kwietniu 1940 r. aresztowano i wywieziono do obozów sporą część przedstawicieli miejscowej inteligencji i elity miasta, gdzie zmarli lub zostali zamordowani, m.in. długoletni radny Stanisław Głowacki i lekarz Zygmunt Szczuka. Na terenie synagogi i przyległych budynków utworzono obóz pracy, w którym hitlerowcy prowadzili tzw. resocjalizację oskarżonych o mniejsze przestępstwa.

Część budynków w czasie wojny zniszczyli Niemcy nakazując np. rozebranie wiatraków, ale największe zniszczenia miały miejsce jesienią 1944 r. w czasie walk na przyczółku pułtusko-serockim. Serock został zniszczony bardzo poważnie, niemal w 2/3, a ludzie wracający do miasta zimą 1945 r. byli często skazani na mieszkanie w ziemiankach. Zniszczonych zostało wiele kamienic, w tym kilka przy rynku. Te, które przetrwały wojnę w stanie dostatecznym zostały rozebrane przez komunistyczne władze miasta. Dopiero odrodzenie samorządu terytorialnego w 1990 r. umożliwiło szybki rozwój miasta.

Zarówno przed wojną, jak też po zakończeniu okupacji, aż do swojej śmierci w 1970 roku, na terenie gminy, w Jadwisinie mieszkał i tworzył polski dramaturg, felietonista

i pisarz Jerzy Szaniawski. Pozostał po nim, wpisany do rejestru zabytków dworek, który niestety spłonął doszczętnie w 1977 roku.”

Gmina w 2014 roku zajmowała powierzchnię 11 029 ha i liczyła 13 896 mieszkańców.

GMINA WIELISZEW⁶

Pierwsze ślady osadnictwa na terenie gminy sięgają paleolitu i początków mezolitu. Po zmianach klimatycznych związanych z ociepleniem klimatu pojawili się pierwsi ludzie prowadzący polowania na dziką zwierzynę na terenach dzisiejszej gminy. Zamieszkiwali oni tereny piaszczyste oraz tarasy rzek.

Gmina Wieliszew w średniowieczu należała do ksiąząt mazowieckich i płockich biskupów. Najstarszą datą odnotowującą funkcjonowanie Wieliszewa jest 1254 r. w wykazie posiadłości klasztoru w Czerwińsku. Miejscowość w dokumencie widnieje pod nazwą „Wyelyschew”. W 1387 roku rozpoczęto budowę kościoła w Wieliszewie z rozporządzenia płockiego biskupa Ścibora z Radzymina. W dalszych latach źródła historyczne nie odnotowują ważniejszych wydarzeń w miejscowości.

W XVIII w. biskup Andrzej Stanisław Kostka Załuski zabiegał o przywilej lokalizacyjny dla Wieliszewa. Niestety mimo chęci biskupa Wieliszew nie otrzymał przywileju. Kolejną wieliszewską świątynię konsekrowano w 1729 r. Kościół zbudowany był z bali drewnianych obitych od zewnątrz deskami i kryty gontem. Obok kościoła od strony jeziora znajdowała się drewniana dzwonnica. W XIX w. Wieliszew, Łajski, Komornica, Poddębie, Skrzyszew i Kałuszyn stanowiły własność hr. Augusta Potockiego, który w 1852 r. zakupił dobra wieliszewskie po Kamieńskich. W 1864 roku mieszkańcy Wieliszewa zostali uposażeni częścią ziem na mocy ukazu cara. Ostatnimi właścicielami Wieliszewa byli Tomasz Kamieński herbu Ślepowron i jego żona Maria Gautier. Wieś liczyła wtedy 700 osób, mieścił się w niej kościół, szkoła oraz gorzelnia. W 1885 r. folwark liczył 1 406 mórg, 11 budynków murowanych i 17 drewnianych. Po ostatnich właścicielach, którzy od 1816 r. stacjonowali w Wieliszewie ostała się zabudowa folwarczna oraz klasycystyczna kaplica grobowa z 1834 roku z charakterystycznych napisem „Żona Mężowi”. W późniejszych latach majątek przechodził w różne ręce, o czym świadczyły liczne rozbudowania nieruchomości.

W 1944 roku w wyniku działań wojennych kościół w Wieliszewie uległ całkowitemu zniszczeniu. Obecnie na miejscu dawnej świątyni mieści się kościół murowany wybudowany w latach 1950 – 1962 w stylistyce neoromańskiej. Jego konsekracji dokonał Prymas Tysiąclecia, kardynał Stefan Wyszyński.

Inne wsie znajdujące się obecnie w granicach administracyjnych gminy odznaczały się inną przynależnością. Olbrzymie dobra w widłach Wisły i Narwi należały do księcia Stanisława Poniatowskiego, bratanka ostatniego króla. Posiadał on m. in. wsie: Góra, Okunin, Janówek, Krubin, Olszewnica. Zarządcą ostatniej miejscowości był Józef Wybicki.

Wieś Góra wzmiankowana w XV w. należała do rodu Nałęczów. W 1402 roku Sędziwój z Góry wystąpił o przyznanie prawa niemieckiego dla swoich dóbr, które zostało ukazane przez Jana z Góry w 1428 roku. W 1827 roku wieś liczyła 305 mieszkańców. Po 1850 roku w Górze znajdował się urząd gminy, szkoła oraz gorzelnia. W końcu XVIII w.

⁶ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 Powiatu Legionowskiego str. 70-74

powstaje tu pałac otoczony parkiem dla księcia Stanisława Poniatowskiego, który zostaje właścicielem miejscowości. W 1795 roku majątek przeszedł w ręce szambelana królewskiego Ludwika Szymona Gutakowskiego. W połowie XIX w. posiadłość przejęły władze rosyjskie. Podczas I wojny światowej rezydencja uległa zniszczeniu. W okresie międzywojennym mieściła się tu Szkoła Rolnicza Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych. W czasie II wojny światowej obiekt został zniszczony doszczętnie i nie został już nigdy odbudowany.

W wyniku trzeciego rozbioru tereny gminy znalazły się w zaborze pruskim. Po 1807 r. obszar gminy wchodził w skład Powiatu Warszawskiego w departamencie warszawskim, a następnie należał do guberni warszawskiej.

Mieszkańcy gminy mieli swój udział w odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Oddziały Polskiej Organizacji Wojskowej w liczbie 100 żołnierzy zdobyły stację kolejową oraz magazyn broni w dzisiejszym Legionowie mierząc się ze znacznie liczniejszym przeciwnikiem (ok. 2 000 żołnierzy niemieckich).

Zaledwie 21 lat później wybuchła II wojna światowa. 13 września Niemcy wkroczyli w rejon Dębe – Izbica. W Wieliszewie i Ryni pochowano ok. 300 polskich żołnierzy poległych na terenie gminy podczas kampanii wrześniowej 1939 r. W latach 60. w związku z tworzeniem Jeziora Zegrzyńskiego poległych z Ryni przeniesiono na cmentarz wieliszewski. W czasie okupacji obszar gminy został podzielony. Część została włączona bezpośrednio do Niemiec, reszta znalazła się w granicach Generalnej Guberni.

Obecny kształt gminy powstał w 1973 roku w wyniku reformy administracyjnej. Pierwotnie mieściła się tu Gmina Skrzyszew, potem od 1996 roku – Gmina Wieliszew.

Gmina w 2014 roku zajmowała powierzchnię 10 609 ha i liczyła 12 400 mieszkańców.

5.2.3. Walory kulturowe powiatu legionowskiego

Na walory kulturowe powiatu składają się wartościowe obiekty materialne ściśle związane z działalnością człowieka w danym regionie oraz dziedzictwo niematerialne. Z obiektów materialnych można wyodrębnić poniższe grupy:

- zabytki archeologiczne,
- muzea etnograficzne, skanseny i ośrodki twórczości ludowej,
- zabytki architektury i budownictwa,
- muzea sztuki i zbiory artystyczne,
- muzea biograficzne i literackie,
- muzea specjalistyczne i obiekty unikatowe,
- obiekty historyczno - wojskowe,
- miejsca i muzea martyrologii,
- zabytki techniki i przemysłu.

Natomiast na niematerialne dziedzictwo składają się m.in.:

- tradycje,
- zwyczaje,
- przekazy ustne,
- umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa.

5.2.3.1. Obiekty o walorach kulturowych

Poniżej wymieniono miejscowości, w których znajdują się zabytkowe obiekty architektoniczne oraz archeologiczne. W nawiasach zaznaczono, czy dany zabytek został włączony do ewidencji wojewódzkiej, czy też wpisany do rejestru. Obiekty te stanowią niewątpliwą wartość kulturową powiatu.

ALEKSANDRÓW (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

BENIAMINÓW (Gm. Nieporęt)

1. Forty (wpisane do rejestru wojewódzkiego).

BIAŁOBRZEGI (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Koszary (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
3. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

BOŻA WOLA (Gm. Jabłonna)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Fort (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

CHOTOMÓW (Gm. Jabłonna)

1. Fort (włączony do ewidencji wojewódzkiej).
2. Dzwonnica (włączona do ewidencji wojewódzkiej).
3. Kaplica (włączona do ewidencji wojewódzkiej).
4. Kościół (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
5. Cmentarz (wpisany do rejestru wojewódzkiego).

DĘBE (Gm. Serock)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Fort (włączony do ewidencji wojewódzkiej).
3. Pałac (włączony do ewidencji wojewódzkiej), (ruina).
4. Park (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

DĘBINKI (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

DOSIN (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

GAŚIOROWO (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

GÓRA (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Oficyna (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
3. Park (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
4. Pałac (ruina), (wpisany do rejestru zabytków).

GÓRA PAN (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

IZABELIN (Gm. Nieporęt)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

IZBICA (Gm. Serock)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

JABŁONNA (Gm. Jabłonna)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Brama wjazdowa (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
3. Oficyny (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
4. Pawilony (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
5. Oranżeria (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
6. Altana (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
7. Brama ogrodowa (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
8. Wozownie i stajnie (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
9. Łuk triumfalny (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
10. Muszla koncertowa (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
11. Sztuczna grotta z domkiem i wieżyczką (ruina), (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
12. Parki (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
13. Kordegardy (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
14. Pałac (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
15. Willa (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
16. Kościół (włączony do ewidencji wojewódzkiej).
17. Domy (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
18. Karczma (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
19. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

JACHRANKA (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

JADWISIN (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Pałac (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
3. Park (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

JANÓWEK PIERWSZY (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Forty (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
3. Grupa Fortowa (włączona do ewidencji wojewódzkiej).
4. Punkt oporu (wpisany do rejestru wojewódzkiego).

JÓZEFÓW (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

KAŁUSZYN (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

KANIA POLSKA (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

KAROLINO (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

KĄTY WĘGIERSKIE (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

KOMORNICA (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

KRUBIN (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).

2. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

LEGIONOWO (Gm. Legionowo)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Domy (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
3. Wille (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
4. Ogrody (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
5. Wartownia (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
6. Magazyn (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
7. Apteka (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
8. Budynki biurowo – sztabowe (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
9. Warsztat (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
10. Budynek warsztatowo – magazynowy (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
11. Budynek koszarowy (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
12. Dworek myśliwski (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
13. Park (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
14. Budynek mieszkalno – sztabowy (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
15. Budynki mieszkalno – oficerskie (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
16. Budynki latryny (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
17. Budynki koszarowe (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
18. Budynek d. Kasyna (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
19. Budynek administracyjno – użytkowy (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
20. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

ŁACHA (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ŁAJSKI (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ŁAJSKI/WIELISZEW (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

MARYNINO (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

MICHAŁÓW – REGINÓW (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

MICHAŁÓW – GRABINA (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

NIEPORĘT (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Dzwonnica (włączona do ewidencji wojewódzkiej).
3. Kościół (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
4. Cmentarz (wpisany do rejestru wojewódzkiego).

NOWA WIEŚ (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

OKUNIN (Gm. Wieliszew)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

OLSZEWNICA NOWA (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

OLSZEWNICA STARA (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

PODDEBIE (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

PONIATÓW (Gm. Skrzyszew)

1. Park (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

RAJSZEW (Gm. Jabłonna)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

REMBELSZCZYNA (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

RYNIA (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

SEROCK (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Kościół (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
3. Domy (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
4. Kamienice (wpisane do rejestru wojewódzkiego oraz włączone do ewidencji wojewódzkiej).
5. Oficyny (wpisane do rejestru wojewódzkiego).
6. Zajazd pocztowy (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
7. Cmentarz (wpisany do rejestru wojewódzkiego).

SKIERDY (Gm. Jabłonna)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

SKRZESZEW (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

SKRZESZEW/WIELISZEW (Gm. Wieliszew)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

SKUBIANKA (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

STANISŁAWÓW (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

STANISŁAWÓW I (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

STANISŁAWÓW II (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

SUCHOCIN (Gm. Jabłonna)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ŚWIĘCIENICA (Gm. Serock)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

TOPOLINA (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

WIELISZEW (Gm. Wieliszew)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Budynek (włączony do ewidencji wojewódzkiej).
3. Kaplica grobowa (wpisana do rejestru wojewódzkiego).
4. Organistówka (włączona do ewidencji wojewódzkiej).
5. Cmentarz (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

WIERZBICA (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

WOLA ALEKSANDRA (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

WOLA KIEŁPIŃSKA (Gm. Serock)

1. Kościół (wpisany do rejestru wojewódzkiego).
2. Cmentarz (wpisany do rejestru wojewódzkiego).

WOLA SMOLANA (Gm. Serock)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

WÓLKA GÓRSKA (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

WÓLKA RADZYMIŃSKA (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZABŁOCIE (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZALESIE BOROWE (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZE (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZE (Gm. Serock)

1. Koszary (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Most (włączony do ewidencji wojewódzkiej). – który most?
3. Umocnienia (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZE – OKOLICE (Gm. Nieporęt)

1. Stanowisko archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZE POŁUDNIOWE (Gm. Nieporęt)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Budynek w zespole koszarowym (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZE POŁUDNIOWE (Gm. Wieliszew)

1. Koszary (włączone do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZE PÓŁNOCNE (Gm. Serock)

1. Kasyno (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Kościół (włączony do ewidencji wojewódzkiej).
3. Prochownia (włączona do ewidencji wojewódzkiej).

ZEGRZYNEK (Gm. Serock)

1. Stanowiska archeologiczne (włączone do ewidencji wojewódzkiej).
2. Park (włączony do ewidencji wojewódzkiej).

5.2.3.2. Dobra kultury objęte prawnymi formami ochrony

5.2.3.2.1. Obiekty nieruchomości objęte prawną ochroną zabytków

Formami ochrony prawnej zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz ustalenia ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy.

5.2.3.2.2. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego

Rejestr zabytków województwa mazowieckiego prowadzony jest przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie. Może on przystąpić do procedury wpisu do rejestru zabytków na wniosek strony – właściciela, bądź użytkownika obiektu, lub też z urzędu.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie prowadzone są trzy rejestry zabytków:

1. Rejestr zabytków nieruchomości (księga A).
2. Rejestr zabytków ruchomych (księga B).
3. Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

W rejestrze zabytków nieruchomości województwa mazowieckiego, w powiecie legionowskim znajduje się 76 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości znajdujących się w 5 gminach: Gm. Jabłonna (22), Gm. Legionowo (24), Gm. Nieporęt (9), Gm. Serock (14), Gm. Wieliszew (7). Obiekty te mieszczą się w 12 miejscowościach: Beniaminów (7), Chotomów (2), Góra (3), Jabłonna (20), Jadwisin (1), Janówek (3), Legionowo (24), Nieporęt (2), Serock (10), Wieliszew (1), Wola Kiełpińska (2), Zegrzynek (1).

Zabytki wpisane do rejestru zabytków z terenu powiatu legionowskiego zostały przedstawione w punkcie 5.2.4.1. Obiekty o walorach kulturowych. Ponadto dla większości z nich przedstawiono fotografie oraz zostały one krótko scharakteryzowane w podrozdziale 5.2.6. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu.

Na terenie powiatu legionowskiego nie występują obiekty uznane przez Prezydenta RP za Pomnik Historii. Na obszarze powiatu nie funkcjonuje Park Kulturowy.

5.2.3.2.3. Zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków wraz z Gminnymi Programami Opieki nad Zabytkami

Ochrona zabytków należy do obowiązków samorządu lokalnego. Zadania stojące przed organami administracji publicznej precyzuje art. 4 ustawy z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446). Gminy mają

dbać o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Ponadto mają obowiązek podjęcia działań mających na celu „udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków”.

Jednym z obowiązków nałożonych przez ustawę na gminy jest: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”. Temu zadaniu ma służyć gminna ewidencja zabytków, o której jest mowa w artykule 22. Punkt 4 tego artykułu mówi: „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy”.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- a) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- b) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- c) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta gminy w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Poniżej krótko scharakteryzowano Programy Opieki nad Zabytkami poszczególnych gmin z terenu powiatu legionowskiego wraz z gminnymi ewidencjami.

Gmina Jabłonna

Obecnie trwają prace nad opracowaniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Zgodnie z otrzymanymi danymi od Gminy Jabłonna, jednostka samorządowa posiadała 35 kart adresowych zabytków architektonicznych.

Jednym z obiektów zabytkowych w gminie Jabłonna jest budynek Urzędu Gminy Jabłonna. W budynku są prowadzone remonty, budynek był i będzie w przyszłości osuszany.

Gmina Legionowo

Rada Miasta Legionowo uchwałą Nr XLIII/554/2010 z dnia 28 kwietnia 2010 r. przyjęła do realizacji Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Legionowo na lata 2010 – 2013. Jednym z celów strategicznych GPOnZ jest uporządkowanie i skatalogowanie gminnej ewidencji zabytków. Program ustala 3 priorytety:

1. *Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy.*
2. *Ochrona i świadome kształtowanie środowiska kulturowego.*
3. *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej.*

Zgodnie z otrzymanymi danymi od Gminy Legionowo, jednostka samorządowa posiadała 5 kart adresowych zabytków archeologicznych.

Gmina wykonała następujące działania zlecone w Programie:

- renowacja drewnianego budynku kasyna wojskowego przy ul. Zegrzyńskiej w Legionowie w latach 2011 – 2012;
- modernizacja wewnętrznego systemu komunikacyjnego i zagospodarowania terenów zielonych osiedla Kozłówka w 2012 r.;
- generalny remont budynku Muzeum Historycznego w Legionowie oraz budowę pawilonu wystawowego i odtworzenie terenów zielonych w 2011 r.

Gmina Nieporęt

Rada Gminy Nieporęt uchwałą Nr XXVII/60/2012 z dnia 20 czerwca 2012 r. przyjęła do realizacji Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2012 – 2015. Program ustala 3 priorytety:

1. *Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy.*
2. *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.*
3. *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.*

Zgodnie z otrzymanymi danymi od Gminy Nieporęt, jednostka samorządowa posiadała 8 kart adresowych zabytków architektonicznych oraz 1 kartę archeologiczną.

Sprawozdanie z realizacji GPOnZ do grudnia 2014 r. przedstawia, iż „w okresie ostatnich dwóch lat przeprowadzono prace remontowe, konserwatorskie i restauratorskie, a ich zakres niejednokrotnie przekroczył założenia programowe”. Odnowiono elewację zabytkowego kościoła, przebudowano zabytkowy parkan cmentarza rzymsko - katolickiego oraz przeprowadzono prace porządkowe na cmentarzu osadników niemieckich i cmentarzu jeńców radzieckich.

Gmina Serock

Rada Miejska w Serocku uchwałą Nr 138/XVI/2011 z dnia 30 listopada 2011 r. przyjęła do realizacji Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 gminy Miasto i Gmina Serock. Program ustala 3 priorytety:

1. *Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy.*
2. *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.*
3. *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.*

Zgodnie z otrzymanymi danymi od Gminy Serock, jednostka samorządowa posiadała 34 karty adresowe zabytków architektonicznych oraz 83 archeologiczne.

Gmina Serock na najbliższe lata przewiduje plany inwestycyjne dotyczące obiektów zabytkowych obejmujące swym zakresem:

- rewitalizację i adaptację zabytkowego budynku dawnej szkoły na Izbę Pamięci i Tradycji Rybackich w Serocku;
- zagospodarowanie Szlaku Napoleońskiego;
- rewitalizację rynku w Serocku.

Gmina Wieliszew

Rada Gminy Wieliszew uchwałą Nr XXVI/263/2012 z dnia 28 grudnia 2012 r. przyjęła do realizacji Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wieliszew na lata 2012 – 2015. Program ustala 3 priorytety:

1. *Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy.*
2. *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.*
3. *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.*

Zgodnie z otrzymanymi danymi od Gminy Wieliszew, jednostka samorządowa posiadała 20 kart adresowych zabytków architektonicznych, 192 karty archeologiczne oraz 52 karty stanowisk archeologicznych zniszczonych.

5.2.3.2.4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji zabytków

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków w Warszawie prowadzi rejestr zabytków ruchomych na terenie województwa mazowieckiego. Na terenie powiatu legionowskiego zabytki ruchome znajdują się:

- na cmentarzach (nagrobki);
- we wnętrzach zabytkowych kościołów;
- w Muzeum Historycznym w Legionowie;
- w filii „Piaski” Muzeum Historycznego w Legionowie;
- w Sali Tradycji Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki (CSŁil) w Zegrzu.

5.2.3.2.5. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków

Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany jest także stanowiskiem archeologicznym. Narodowy Instytut Dziedzictwa pisze, że stanowisko archeologiczne to: „obszar, w obrębie którego występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości”. Mogą to być grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych itd.

Badania powierzchni archeologicznej w ramach wykonywania Archeologicznego Zdjęcia Polski prowadzone były od 1978 roku na terenie całego kraju. Projekt zakładał znalezienie zabytków archeologicznych tzw. metodą powierzchniową polegającą na obserwacji zaoranych pól wiosną i jesienią. Prowadzone były również wywiady z mieszkańcami, analizy archiwalnych materiałów, jak i wykorzystywano zdjęcia lotnicze. 557 stanowisk archeologicznych wpisanych do wojewódzkiej ewidencji oraz 6 odnotowanych

w rejestrze zabytków, które udało się zaobserwować to znaczące dziedzictwo na terenie powiatu legionowskiego.

Ochrona dziedzictwa archeologicznego prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, według której obecny poziom cywilizacyjny umożliwia wykorzystanie potencjału kulturowego, ekonomicznego i społecznego dziedzictwa archeologicznego bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na jego poznanie i obcowanie z autentycznymi, nienaruszonymi zabytkami przeszłości. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych *in situ* czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

5.2.3.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie powiatu legionowskiego mieści się Muzeum Historyczne w Legionowie, które przedstawia poniższa fotografia. Jego celem jest kolekcjonowanie i prezentacja zabytków związanych z historią miasta, powiatu i regionu. Ekspozycja tworzy fundamenty do budowania tożsamości lokalnej mieszkańców Legionowa.

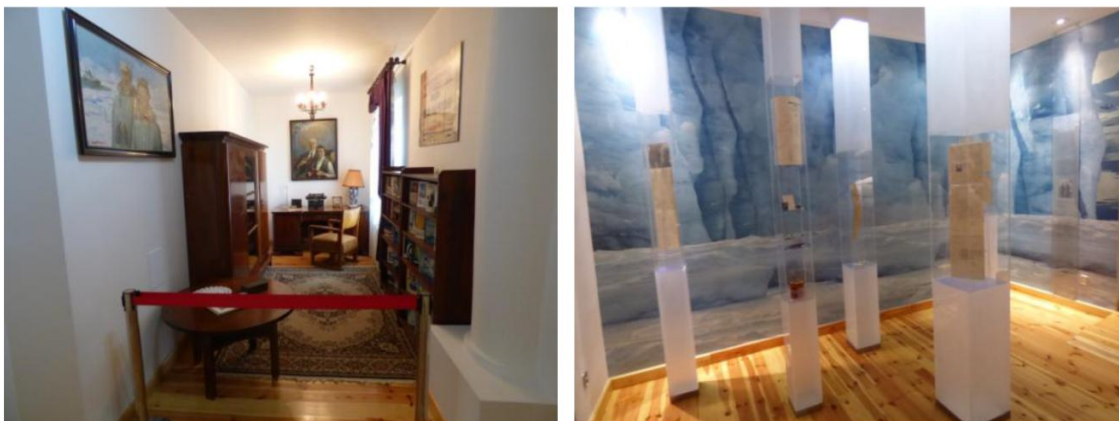
Początki Muzeum Historycznego w Legionowie sięgają 10 listopada 2001 r., kiedy powołane zostały Zbiory Historyczne Miasta Legionowo. Miejscem stałej ekspozycji poświęconej dziejom Legionowa były pomieszczenia w zabytkowej willi przy ul. Mickiewicza 23, wzniesionej na początku lat 30. XX w. 1 sierpnia 2006 r. Rada Miasta Legionowo utworzyła Muzeum Historyczne w Legionowie jako samorządową instytucję kultury.

Fot. 1. Muzeum Historyczne w Legionowie

Źródło: fotografia własna

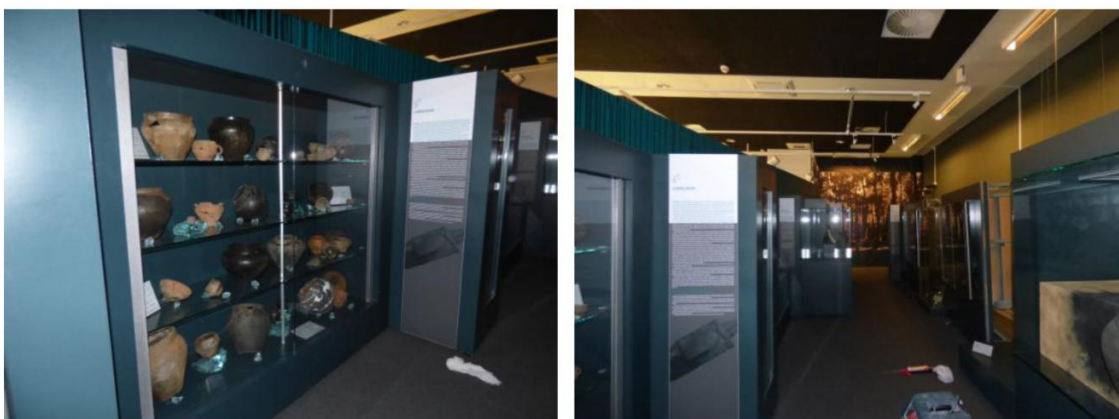
W 2012 roku w budynku głównym nastąpiło otwarcie wystawy stałej poświęconej życiu oraz pisarstwu Aliny i Czesława Centkiewiczów mieszkających w Legionowie w latach 1950 - 1955. Same eksponaty pochodzą z lat 1934 – 1939. Wystawa nosi tytuł „W krainach lodu i książek – rzecz o Alinie i Czesławie Centkiewiczach”. Ekspozycja odwołuje się również do Pierwszej Polskiej Wyprawy Polarnej, która 12 lipca 1932 r. wyruszyła z Legionowa, której kierownikiem był Czesław Centkiewicz. W 2013 r. wystawa otrzymała pierwszą nagrodę w VII edycji konkursu *Mazowieckie Zdarzenia Muzealne – Wierzba, najciekawsza wystawa na Mazowszu*. Poniżej przedstawiono fotografie z omawianej wystawy.

Fot. 2. Wystawa „W krainach lodu i książek”

Źródło: fotografie własne

W pawilonie muzeum mieszczącym się tuż przy okazałej willi mieści się kolejna wystawa stała „De Profundis... Archeologia ziem powiatu legionowskiego”. Przedstawia ona wyniki badań archeologicznych prowadzonych przez Muzeum Historyczne w 2008 r. z mieszczącego się w Legionowie cmentarzyska ludności kultury przeworskiej z terenu dzisiejszego Centrum Szkolenia Policji. Na ekspozycji znajdują się przedmioty związane z życiem codziennym ludzi przed dwoma tysiącami lat, ich wierzeniami, uzbrojeniem oraz historią osadnictwa na ziemiach powiatu od schyłkowego paleolitu do końca XVIII w. Zabytki z pawilonu ilustrują kolejne zdjęcia.

Fot. 3. Wystawa „De Profundis... Archeologia ziem powiatu legionowskiego”

Źródło: fotografie własne

19 maja 2012 r. nastąpiło otwarcie Filii Muzeum Historycznego w Legionowie na osiedlu „Piaski”. Jej siedzibę stanowi odrestaurowany carski budynek koszarowy z 1892 r. W budynku Filii znajduje się stała wystawa poświęcona historii legionowskiego garnizonu – od jego początków u schyłku XIX w., aż do chwili obecnej. Filia „Piaski” stanowi ważny ośrodek podtrzymywania tradycji wojskowej. Spełnia także funkcje edukacyjne.

Budynek w 2015 r. otrzymał prestiżowe wyróżnienie w konkursie *Zabytek zadbane* zorganizowany przez Głównego Konserwatora Zabytków i MKiDN. W pomieszczeniu prezentowane są pamiątki związane z działaniem w Legionowie jednostek Wojska Polskiego w ramach stałej wystawy pt. „Dzieje garnizonu Legionowo. Czas wojen i pokoju”. Budynek oraz ekspozycję ilustrują 3 przedstawione zdjęcia.

Fot. 4. Filia Muzeum Historycznego w Legionowie

Źródło: fotografia własna

Fot. 5. Wystawa „Dzieje garnizonu Legionowo. Czas wojen i pokoju”

Źródło: fotografie własne

5.2.4. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego

Na terenie powiatu legionowskiego znajduje się 75 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości z wyłączeniem zabytków archeologicznych województwa mazowieckiego. W całym województwie takich obiektów jest 6 193 (stan na sierpień 2014 r.).

Obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdują się w 12 miejscowościach na terenie 5 gmin. Obiekty datowane są przede wszystkim na koniec XVIII wieku, oraz przełom XIX i XX wieku. Najstarszym obiektem znajdującym się w rejestrze jest kościół w Serocku datowany na lata 1512 – 1525 (według wpisu w rejestrze).

Poniższa tabela przedstawia charakterystykę zabytkowych obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków. Ich największa ilość znajduje się w Gminie Miejskiej Legionowo. Są to głównie obiekty wchodzące w skład zespołu budynków koszarowych. Nieco mniejsza ilość zabytków znajduje się w Gminie Jabłonna. Tu z kolei najwięcej nieruchomości zabytkowych znajduje się w zespole pałacowo – parkowym. Gmina Serock odnotowała 13 jednostek zabytkowych. Ich najmniejsza ilość znajduje się w Gminie Nieporęt oraz Wieliszew. Liczbę przytoczonych zabytków obrazuje również wykres 2.

Zwrócono także uwagę na funkcję poszczególnych obiektów. Wyodrębniono obiekty sakralne, w skład których wchodzi kościoły oraz kaplice grobowe, budynki o charakterze obronnym, pałace i dwory, zieleń, na którą składają się parki i ogrody, nieruchomości

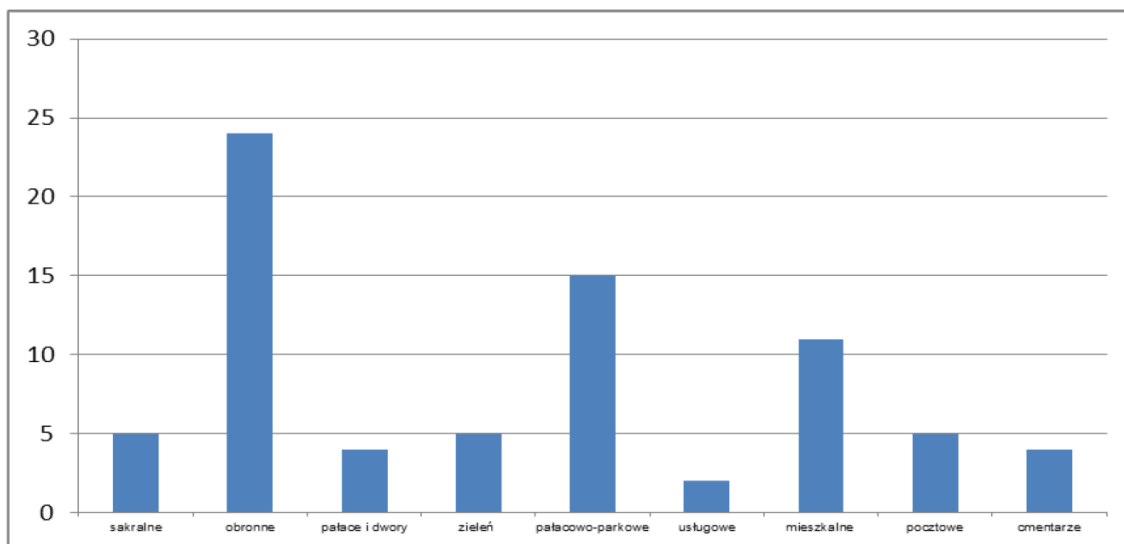
zabudowane z obszarów zespołów pałacowo – parkowych, obiekty usługowe, do których zaliczono kasyno oraz karczmę, mieszkalne (zaliczono do nich kamienice, domy i wille), obiekty pocztowe oraz cmentarze. Wykres 1 przedstawia sytuację liczebną podanych zabytków. Największą grupę stanowią nieruchomości obronne (24), pałacowo – parkowe (15) oraz mieszkalne (11). Najmniejszą grupę stanowią nieruchomości usługowe (2). W Gminie Legionowo dworek myśliwski „Kozłówka” zaliczono do wiersza pałace i dwory.

W ocenie dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego wzięto pod uwagę również obiekty w stanie ruin, które wymagają szczególnej uwagi.

Tabela 2. Obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków z podziałem na gminy oraz funkcje z terenu powiatu legionowskiego

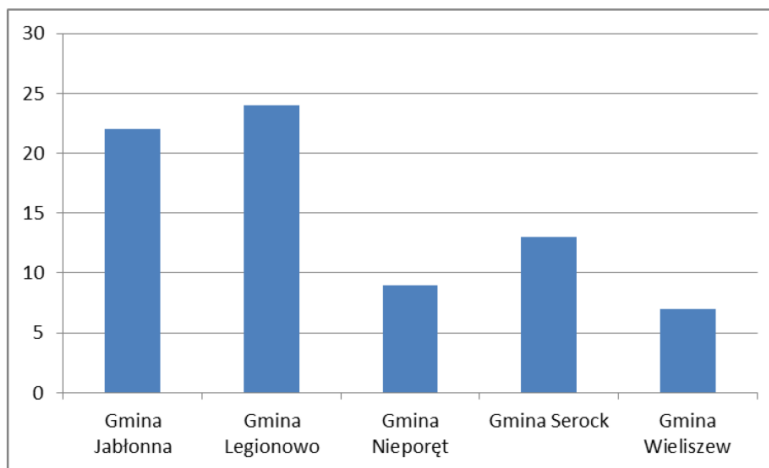
Rodzaje obiektów zabytkowych	Gmina Jabłonna	Gmina Legionowo	Gmina Nieporęt	Gmina Serock	Gmina Wieliszew	Suma
sakralne	1		1	2	1	5
obronne		14	7		3	24
pałace i dwory	1	1		1	1	4
zieleń	1	3			1	5
pałacowo-parkowe	14				1	15
usługowe	1	1				2
mieszkalne	1	5		5		11
pocztowe	2			3		5
cmentarze	1		1	2		4
suma	22	24	9	13	7	75

Źródło: opracowanie własne, na podstawie rejestru zabytków

Wykres 1. Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie rejestru zabytków

Wykres 2. Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich przynależności administracyjnej z terenu powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie rejestru zabytków

Oprócz przedstawionych powyżej obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków, Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków z dniem 03.07.2015 r. postanowił wszcząć postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomości województwa mazowieckiego – „domku dróżnika” wraz z budynkiem gospodarczym i terenem działki. Postanowienie nr 409 z 2015 r. MWKZ było rozpatrzeniem wniosku organizacji społecznej – Towarzystwa Przyjaciół Legionowa. Domek dróżnika mieści się przy ul. Smereka 2a i jest to najstarszy zachowany budynek Legionowa z 1877 roku.

W wojewódzkiej ewidencji zabytków województwa mazowieckiego na terenie powiatu w 5 gminach i 21 miejscowościach ujęte zostały 56 zachowane zabytki architektury i budownictwa. Ujęte w ewidencji obiekty datowane są przede wszystkim na wiek XVIII, XIX, przełom XIX i XX wieku oraz na początek XX wieku. Najstarszym obiektem włączonym do ewidencji jest kościół garnizonowy św. Antoniego Padewskiego z Zegrza Północnego datowany na koniec XVI w., który w 2007 r. został odbudowany i ponownie konsekrowany. Ważnym obiektem jest również dzwonnica w Nieporęcie najprawdopodobniej z końca XVII w. Oba wymienione obiekty były przebudowywane.

W wykazie figurują obiekty o zróżnicowanych funkcjach. Wyodrębniono je ze względu na ich użytkowanie (wykres 3). Największą grupę opisywanych obiektów (26) stanowią obiekty obronne, w tym np. forty, budynki w zespole koszar, czy też obiekty z Twierdzy Zegrze (most, prochownia, umocnienia). Odnotowano także dużo cmentarzy (9) i budynków mieszkalnych (8), do których zaliczono domy, kamienice oraz organistówki. Odnotowano 5 obiektów sakralnych, to jest kościoły, dzwonnice i kaplice. Do zieleni zaliczono parki (5), a do obiektów usługowych (2) kasyno oraz hotel garnizonowy.

Budynek o niezidentyfikowanej funkcji w Wieliszewie został umieszczony w grupie „inne”. Tabela 3. przedstawia szczegółową charakterystykę obiektów znajdujących się w ewidencji wojewódzkiej z podziałem na ich funkcje oraz rozmieszczenie w gminach powiatu legionowskiego.

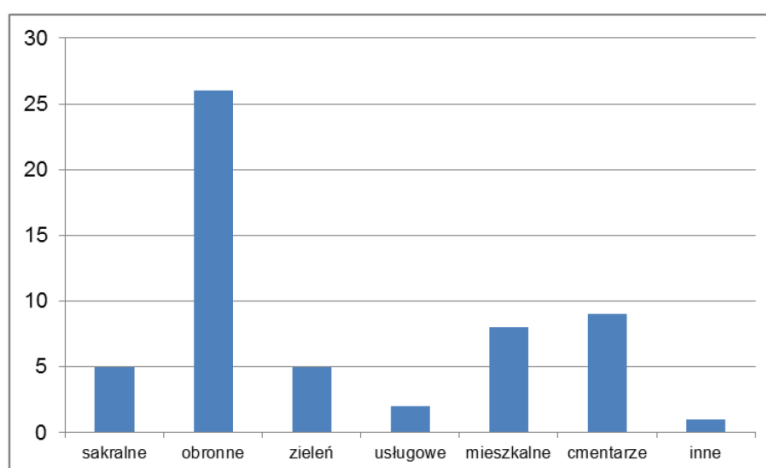
W przeciwieństwie do rejestru, liczba zabytków nieruchomości znajdujących się w ewidencji wojewódzkiej w poszczególnych gminach, nie jest mocno zróżnicowana. Największa liczba opisywanych obiektów mieści się w Gminie Nieporęt (15). Są to głównie budynki z zespołu koszar. W Gminie Serock (14) występuje największa różnorodność obiektów zabytkowych pod względem ich funkcji (5 rodzajów), podobnie jak w Gminie Jabłonna. Niewiele mniej zabytków odnotowano w Gminie Wieliszew (12) i Gminie Jabłonna

(10). Najmniejsza liczba obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji znajduje się w Gminie Legionowo (5). Liczbę zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji przedstawia rycina nr 4.

Tabela 3. Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków z podziałem na gminy oraz funkcje z terenu powiatu legionowskiego

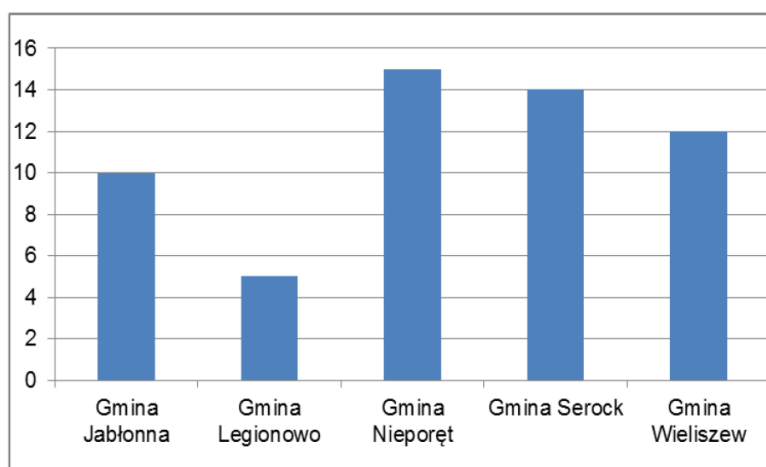
Rodzaje obiektów zabytkowych	Gmina Jabłonna	Gmina Legionowo	Gmina Nieporęt	Gmina Serock	Gmina Wieliszew	suma
sakralne	3		1	1		5
obronne	1	1	11	6	7	26
zielen	1			3	1	5
usługowe				2		2
mieszkalne	2	3		2	1	8
cmentarze	3	1	3		2	9
inne					1	1
suma	10	5	15	14	12	56

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wykres 3. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wykres 4. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich przynależności administracyjnej z terenu powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków

Biorąc pod uwagę zsumowaną liczbę obiektów z wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków ich łączna suma w powiecie legionowskim wyniosła 131. Rozróżnienie ich funkcji i przynależności terytorialnej obrazuje tabela 4.

Większość funkcji z obydwu wykazów powtórzyło się. W wojewódzkiej ewidencji znalazła się grupa „inne”, która nie została wyodrębniona w rejestrze. Z kolei odwrotna sytuacja nastąpiła z obiektami wpisanymi pod funkcje pałacowo – parkowe, pałace i dwory oraz obiekty pocztowe.

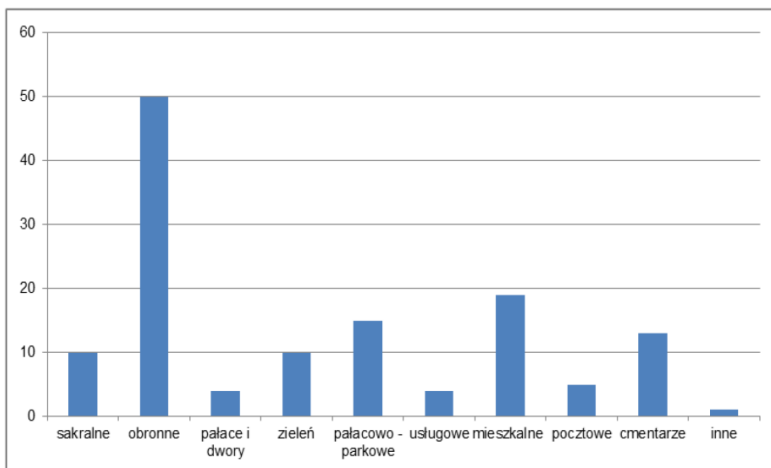
Analizując zabytki znajdujące się w obydwu grupach (ewidencja i rejestr) pod względem ich funkcji uwidacznia się wyraźna przewaga obiektów obronnych. Ich największa ilość przypada na Gminę Nieporęt oraz Legionowo. Na 2. miejscu znalazły się zabytki mieszkalne, których zarejestrowano ponad 2 razy mniej. Najliczniej obiekty te występują w Gminie Legionowo oraz Serock. Nieruchomości wchodzące w skład zespołów pałacowo – parkowych prawie w całości występują w Gminie Jabłonna (14, a 1 obiekt w Gm. Wieliszew). Odnotowano jeszcze 3 zbiory, które zanotowały co najmniej dwucyfrową liczbę. Są to następujące obiekty: cmentarze (13), sakralne (10), zieleń (10). Zabudowania pocztowe (5), usługowe (4) oraz inne (1) stanowią najmniejsze grupy zabytkowych obiektów. Opisaną sytuację obrazuje wykres nr 5.

Wykres nr 6 przedstawia liczbę wszystkich zabytków z podziałem na gminy. Różnice między gminami nie są znaczne. Na terenie Gminy Jabłonna znajdują się 32 zabytki, Gminy Legionowo – 29, a Gminy Serock – 27. W Gminie Nieporęt znajdują się 24 takie obiekty, a w Gminie Wieliszew najmniej, bo 19. Wykres nr 6 ilustruje niniejsze podsumowanie.

Tabela 4. Obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków z podziałem na gminy oraz funkcje z terenu powiatu legionowskiego

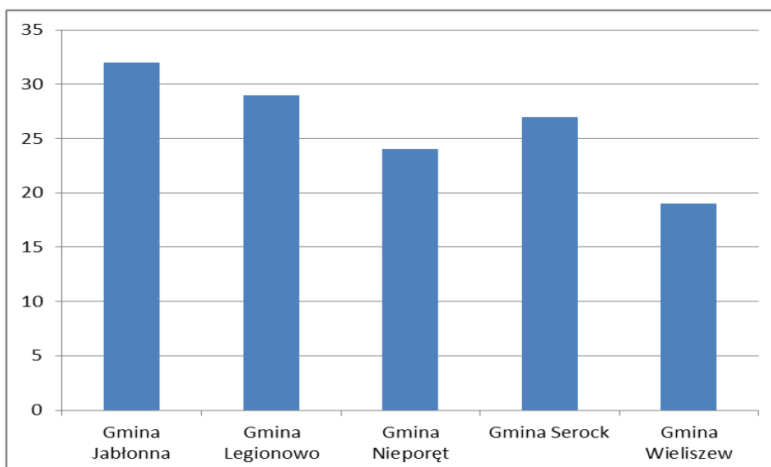
Rodzaje obiektów zabytkowych	Gmina Jabłonna	Gmina Legionowo	Gmina Nieporęt	Gmina Serock	Gmina Wieliszew	suma
sakralne	4		2	3	1	10
obronne	1	15	18	6	10	50
pałace i dwory	1	1		1	1	4
zieleń	2	3		3	2	10
pałacowo - parkowe	14				1	15
usługowe	1	1		2		4
mieszkalne	3	8		7	1	19
pocztowe	2			3		5
cmentarze	4	1	4	2	2	13
inne					1	1
suma	32	29	24	27	19	131

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wykres 5. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wykres 6. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich przynależności administracyjnej z terenu powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wojewódzka ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego. Niektóre obiekty figurujące obecnie w wojewódzkim rejestrze zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków charakteryzują się dużą degradacją, w tym utratą walorów architektonicznych. Zaliczyć do nich należy część fortów z terenu powiatu legionowskiego, czy ruiny pałacu w Górze.

Ewidencja i rejestr nieruchomości zabytków archeologicznych wskazuje 555 stanowisk archeologicznych na terenie powiatu legionowskiego (550 ewidencja, 5 rejestr). Wśród nich znalazło się stanowisko częściowo zniszczone z Nieporętu oraz 2. stanowiska zniszczone z Wieliszewa. Nazwy miejscowości dla poszczególnych stanowisk nie zawsze będą się zgadzać z obecnymi obrębami geodezyjnymi, ponieważ Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), na podstawie którego wydzielono stanowiska archeologiczne, robione było na przestrzeni kilkudziesięciu lat, gdzie granice miejscowości mogły ulegać zmianie bądź przypisanie danego obiektu było mylne. Wykaz gmin, w których zlokalizowane są stanowiska archeologiczne wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji

zabytków przedstawia tabela 7. Stanowiska z ewidencji w większości są tzw. stanowiskami wziemnymi, które na powierzchni mogą być mało czytelne.

Tabela 5. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu powiatu legionowskiego z podziałem na gminy

Gmina	Ilość obiektów archeologicznych
Gmina Jabłonna	16
Gmina Legionowo	6
Gmina Nieporęt	205
Gmina Serock	90
Gmina Wieliszew	237
Gmina Wieliszew / Nieporęt	1

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych

⁷Najwcześniejsze wzmianki, dotyczące znalezisk archeologicznych, można wiązać z odkryciem w 1913 r., przez rosyjskiego podoficera Georgija Bokowa, na terenie Nieporętu, wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego. W okresie międzywojennym teren dzisiejszego powiatu legionowskiego penetrowany był przez pracowników Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie: Romana Jakimowicza, Ludwika Sawickiego oraz Stefana Roela. Dokonali oni odkryć wielu stanowisk archeologicznych, głównie na terenach wydmych. Kolejnym etapem intensywnych poszukiwań stanowisk i zabytków archeologicznych były wczesne lata 60. ubiegłego wieku. Było to związane z ogólnopolską akcją, dotyczącą 1 000-lecia Państwa Polskiego, a na terenach powiatu, dodatkowo z planowaną budową Zalewu Zegrzyńskiego. Poszukiwania prowadziła Polska Akademia Nauk. W efekcie doprowadziły one do odkrycia wielu stanowisk mezolitycznych (szczególnie w okolicy Wieliszewa, Komornicy i Łajsk) oraz rozpoznania i nazwania nowej kultury epoki mezolitu – kultury komornickiej. Obecnie, w związku z trwającym od paru lat intensywnym rozwojem budownictwa na terenach podwarszawskich, prowadzi się wiele badań tzw. przedinwestycyjnych, polegających czy to na badaniach wykopaliskowych, wyprzedzających inwestycję, czy też na nadzorze archeologicznym nad pracami ziemnymi, związanymi z budową. Należy zauważyć, że wiele stanowisk archeologicznych położonych jest na terenach wydmych, co jest cechą charakterystyczną dla części terenów powiatu legionowskiego które, oprócz ochrony konserwatorskiej winny być chronione również z uwagi na swe unikalne walory krajobrazowe i przyrodnicze.

Osadnictwo na terenach dzisiejszego powiatu legionowskiego sięga starszej epoki kamienia (paleolitu). Najstarsze znaleziska należą do kultury świderskiej. Ludność tej kultury to tzw. łowcy reniferów. Odbywali sezonowe wędrówki za stadami zwierząt, w lecie na północ, a zimą na południe. Ślady ich czasowych osad możemy znaleźć na okolicznych wydmych. Są to przede wszystkim krzemienne narzędzia, a głównie tzw. ostrza liściakowate i trzoneczkowate. Nieco innego charakter osadnictwa, związany przede wszystkim ze zmianami klimatycznymi, jakie nastąpiły w okresie schyłku paleolitu, miało osadnictwo mezolityczne, którego ślady licznie występują na stanowiskach wydmych. Należą one przede wszystkim do tzw. kultury komornickiej (stanowiskiem eponimicznym tej kultury jest Komornica w Powiecie Legionowskim). Nieco słabiej reprezentowane są w widłach Wisły i Buga-Narwi stanowiska neolityczne. Jest to prawdopodobnie związane z faktem, że ludność neolityczna, już rolnicza, szukała żyznych, nadających się do łatwej uprawy,

⁷ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania pn. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011-2014 Powiatu Legionowskiego str. 30-33

ziem. O takie stosunkowo trudno na tych terenach. Z kolei we wczesnej epoce brązu nastąpił duży rozwój osadnictwa. Jest to zasługa ludności należącej do kultury trzcinieckiej. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że była to ludność, jak się powszechnie przyjmuje, zajmująca się przede wszystkim gospodarką hodowlaną, pasterską. Ludność tej kultury budowała okresowe osiedla na terenach suchych, wydmych. Pozostałości tych osad występują dość licznie. Intensywny rozwój osadnictwa możemy zaobserwować w okresie brązu. Był to czas rozprzestrzeniania się kultury łużyckiej. Cechą charakterystyczną kultury łużyckiej jest stabilny, osiadły tryb życia, związany z formą gospodarki typową dla tej kultury. Ludność zajmowała się głównie uprawą ziemi, zarazem przy dużym znaczeniu hodowli zwierząt. Wiele otwartych osad możemy spotkać również na terenie powiatu legionowskiego. We wczesnej epoce żelaza napłynęła na te tereny nowa ludność, tzw. kultury grobów kloszowych, znana przede wszystkim z licznie występujących, charakterystycznych grobów popielnicowych, nakrytych dużym naczyniem, odwróconych do góry dnem, tzw. kloszem. Na omawianym terenie obserwujemy szczególne ich zagęszczenie. Na uwagę zasługuje również fakt, że w trakcie przedinwestycyjnych badań archeologicznych, prowadzonych w Nieporęcie czy Stanisławowie Pierwszym, natrafiono między innymi na obiekty osadowe tej kultury. Bardzo interesujący jest następny okres w osadnictwie. Jest to tzw. młodszy okres przedrzymski i w pełni rozwinięta już epoka żelaza. Ludność zamieszkująca tę część Mazowsza dostała się pod silny wpływ kultury lateńskiej (celtyckiej). Nie bez znaczenia były również oddziaływania z terenów dzisiejszych Niemiec czy Danii. Najlepszym przykładem na duży „skok cywilizacyjny i technologiczny” są znaleziska z 2008 r., dokonane podczas badań wykopaliskowych, prowadzonych przez Muzeum Historyczne w Legionowie na terenie cmentarzyska kultury przeworskiej w Centrum Szkolenia Policji. Intensywne osadnictwo tej kultury spowodowało również opracowanie programu badawczego, który jest realizowany przez Muzeum. U schyłku II w. po Chrystusie napłynęła na tereny na wschód od Wisły ludność kultury wielbarskiej. Osadnictwo tej kultury jest również reprezentowane na terenie powiatu. Początki wczesnego średniowiecza to napływ ludności słowiańskiej. Najwcześniejsze fazy osadnictwa słowiańskiego możemy także obserwować na terenie powiatu legionowskiego. Ślady takiego wczesnego osadnictwa pochodzą już z VI wieku i jak się przypuszcza, ma to związek z funkcjonowaniem domniemanego szlaku wodnego na Bugu jako drogi napływu ludności słowiańskiej. Młodsze osadnictwo wczesnośredniowieczne wiąże się przede wszystkim z funkcjonowaniem struktur administracyjnych państwa piastowskiego. Przykładem jest tu grodzisko i osada podgrodowa w Serocku, których ewolucja doprowadziła w konsekwencji do powstania miasta. Można również obserwować rozwój niewielkich osad wczesnośredniowiecznych od XII – XIII wieku. Najmłodsze znaleziska archeologiczne związane są z myśliwskim dworem wazowskim w Nieporęcie, powstałym na początku XVII w., którego elementy odkryto podczas budowy boiska przy szkole podstawowej. Niestety, obecnie ruiny dworu są niedostępne. Liczne zabytki archeologii posiadają niewątpliwą wartość historyczną i naukową, ponadto powinny stać się atrakcją turystyczną powiatu.

Na obszarze powiatu legionowskiego zaewidencjonowano 5 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Są to 3 osady z 1 cmentarzyskiem z miejscowości Góra (Gm. Wieliszew), osada z Krubina (Gm. Wieliszew) oraz wczesnośredniowieczne grodzisko z Serocka. Stanowiska te objęte są ochroną wykluczającą wszelką działalność inwestycyjną oraz włączają się w strefę W.I. pełnej ochrony konserwatorskiej.

Mimo licznych stanowisk archeologicznych w Gminach Nieporęt i Wieliszew najważniejszym wydaje się być wczesnośredniowieczne grodzisko w Serocku „Barbarka”. „Położone jest na prawym wysokim tarasie doliny Narwi w odległości 500 m poniżej ujścia Bugu do Narwi (ryc. 1). Było ono otoczone od wschodu wałem obronnym, a od południa i północy głębokimi parowami. W XII wieku powstała tu komora celna. W wyniku badań archeologicznych stwierdzono istnienie trzech faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego (XI - XIII w.) oraz późniejszej działalności na grodzisku (XIV - XVII w.). Znalezione bardzo dużą ilość fragmentów ceramiki, kości zwierzęcych i szczątków ryb oraz ponad 200 zabytków archeologicznych. Mieszkańcy grodu trudnili się rolnictwem i rybołówstwem, a także tkactwem i rogownictwem. Uprawiali pszenicę, żyto i groch.

Na terenie grodziska odkryto późniejsze, najprawdopodobniej średniowieczne, cmentarzysko oraz fragmenty fundamentów XVII - wiecznej kaplicy p.w. Św. Barbary. W trakcie prac wykopaliskowych odkryto tu 9 pochówków, z czego aż 6 szkieletów należało do małych dzieci. Na szczególną uwagę zasługuje dobrze zachowany pochówek pięciomiesięcznego płodu w glinianym naczyniu odwróconym do góry dnem. W profilu wykopu nie zaobserwowano śladów wkopu pochówku, co wskazuje na to, że jest on starszy od wybudowanej na grodzisku w XVII wieku kaplicy i młodszy od zalegających niżej wczesnośredniowiecznych warstw kulturowych. Naczynie z uchem taśmowatym, w którym znajdował się pochówek, wykonane było na szybkoobrotowym kole garncarskim, techniką taśmowo - ślizgową, wypalane w atmosferze utleniającej, zdobione ornamentem żłobków dookolnych. Forma naczynia oraz technika jego produkcji pozwalają określić jego chronologię na 2. połowę XV do początków XVI wieku. W części wschodniej grodziska odkryto późniejsze niż cmentarzysko fundamenty jednonawowej kaplicy z absydą. Zachowany mur miał wysokość ok. 45 cm. Zbudowany był z kamieni i ułamków cegieł łączonych zaprawą wapienną. Badania archeologiczne grodziska w Serocku ujawniły ślady długotrwałego osadnictwa. Opracowanie całości materiałów z tych badań jest trudne, ponieważ na grodzisku wystąpiła bardzo skomplikowana sytuacja stratygraficzna, a obszar objęty badaniami przeprowadzonymi w latach 60-tych był stosunkowo niewielki.

Obecnie grodzisko jest terenem uporządkowanym, z pięknym widokiem na ujście Bugu do Narwi. W najbliższym czasie planuje się przygotowanie makiety ówczesnego Ogrodziska oraz posterów informujących o zabytkach odnalezionych podczas badań archeologicznych. Barbarka pełnić będzie trzy funkcje: historyczną, rekreacyjną i kulturalną. Położone jest na prawym wysokim tarasie doliny Narwi w odległości 500 m poniżej ujścia Bugu do Narwi.”⁸

⁸ Niniejsza charakterystyka „Barbarki” stanowi fragment opracowania z witryny internetowej – www.jezioro.zegrzynskie.pl

Fot. 6. Grodzisko „Barbarka” w Serocku

Źródło: www.jezioro.zegrzyskie.pl

Ryc. 4. Lokalizacja grodziska „Barbarka” w Serocku

Źródło: www.wikimapia.org

Podsumowując, najwięcej stanowisk archeologicznych znajduje się łącznie w Nieporęcie (50) oraz Wieliszewie (45). Występują również miejscowości, w których liczba stanowisk archeologicznych jest pojedyncza. W sumie odnotowano 555 stanowisk w 60 miejscowościach. Uwzględniono również stanowiska przypisane Lasom Państwowym oraz do Administracji Lasów Państwowych. Relacje te przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu powiatu legionowskiego z podziałem na miejscowości

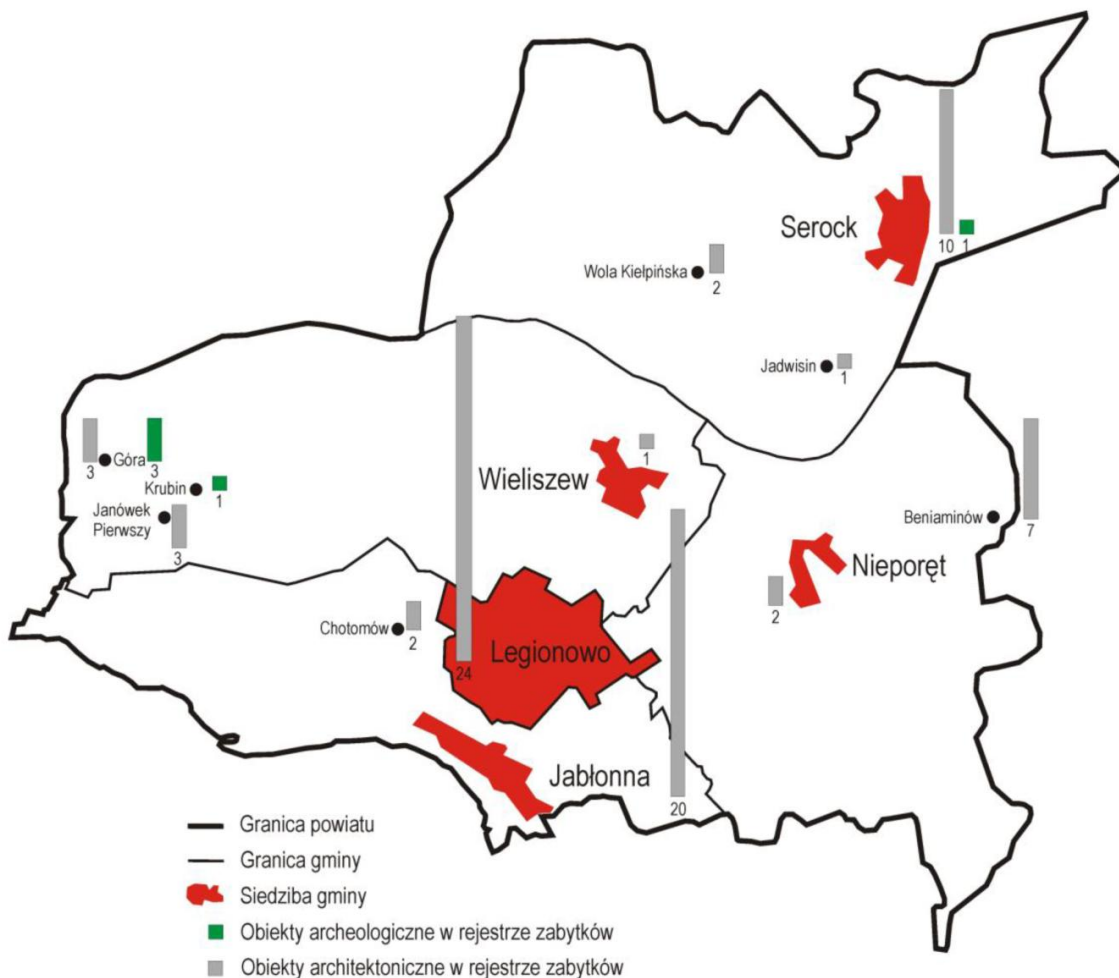
Przynależność stanowiska	Ilość	Przynależność stanowiska	Ilość
Administracja Lasów Państwowych	6	Nieporęt	50
Aleksandrów	14	Nowa Wieś	3
Białobrzegi	6	Okunin	1
Boża Wola	2	Olszewnica Nowa	13
Dębe	1	Olszewnica Stara	2
Dębinki	2	Poddębnie	6
Dosin	2	Rajszew	1
Gąsiorowo	12	Rembelszczyzna	7
Góra	19	Rynia	2

Przynależność stanowiska	Ilość	Przynależność stanowiska	Ilość
Góra PAN	8	Serock	11
Izabelin	1	Skierdy	3
Izbica	1	Skrzeszew	26
Jabłonna	6	Skrzeszew/ Wieliszew	1
Jachranka	3	Skubianka	3
Jadwisin	3	Stanisławów	5
Janówek Pierwszy	12	Stanisławów I	28
Józefów	26	Suchocin	1
Kałuszyn	17	Święcienica	1
Kania Polska	4	Topolina	2
Karolino	1	Wieliszew	45
Kąty Węgierskie	21	Wierzbica	17
Komornica	6	Wola Aleksandra	7
Krubin	16	Wola Smolana	1
Lasy Państwowe	16	Wólka Górská	3
Legionowo	6	Wólka Radzyńska	10
Łacha	3	Zabłocie	4
Łajski	42	Zalesie Borowe	14
Łajski/ Wieliszew	4	Zegrze	5
Marynino	2	Zegrze - okolice	1
Michałów-Reginów	11	Zegrze Południowe	2
Michałów-Grabina	5	Zegrzynek	2

Źródło: opracowanie własne, na podstawie wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych

Liczba obiektów w ewidencji zabytków nie jest stała, ponieważ mogą być do niej wpisywane kolejne zabytki lub wykreślane te, które zatraciły swoje wartości kulturowe.

W 22 miejscowościach znajdują się zarówno zabytki archeologiczne, jak i architektoniczne. Jednak te mające największe znaczenie, czyli występujące tylko w rejestrze zabytków (architektoniczne i archeologiczne) występują już w mniejszych ilościach. Poniższa rycina ilustruje liczbę wpisanych zabytków do rejestru w aspekcie przestrzennym.

Ryc. 5. Liczba obiektów wpisanych do rejestrów zabytków na terenie powiatu legionowskiego

Źródło: opracowanie własne

5.2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Niewątpliwie obiekty o największym znaczeniu dla powiatu legionowskiego figurują w rejestrze zabytków. Według autorów niniejszego dokumentu zabytki wyróżniające się największymi walorami zabytkowymi przedstawiono poniżej w układzie gminnym. Przy krótkiej charakterystyce obiektów umieszczono również fotografie.

Gmina Jabłonna

1. Jabłonna

1.1. Zespół pałacowo – parkowy

Zespół pałacowo – parkowy powstał w latach 1774 – 1784 w 2 etapach. W jego skład wchodzi: pałac, pawilony, park i kilka budowli parkowych w tym oranżeria. Pawilony: królewski i gościnny zostały wzniesione wraz z pałacem. Liczne freski pierwszego z nich oraz bogaty wystrój zachował się do dnia dzisiejszego. W pawilonie mieszkał król Stanisław August Poniatowski goszczący czasami brata. Drugi pawilon został przebudowany na główną siedzibę rodu Potockich (XIX w.). Obecnie pawilony zostały przekształcone na hotel oraz dyrekcję PAN. W zespole mieści się również romantyczna grota, oranżeria,

2 pawilony przy podjeździe oraz altana chińska zrekonstruowana w 1952 roku. Pałac w Jabłonie ród Potockich dziedziczył aż do II wojny światowej, kiedy to w 1944 roku pałac został w znacznym stopniu zburzony. Jego odbudowa trwała aż do 1953 roku, a rekonstrukcja nie odzwierciedla jego stanu z końca XVIII w., czy też późniejszych lat.

Fot. 7. Pałac w Jabłonie

Źródło: Starostwo Powiatowe w Legionowie

Fot. 8. Oranżeria w Jabłonie

Źródło: Urszula Górską

Gmina Legionowo

1. Legionowo

1.1. Obiekty koszarowe na osiedlu Kozłówka, oraz ich część położona na terenie jednostki wojskowej

W 1892 roku władze carskie wykupiły od Augusta Potockiego tereny leżące na północ od stacji kolejowej. W tym samym roku rozpoczęto budowę kilkudziesięciu drewnianych obiektów. Na przełomie XIX i XX wieku stworzono tu samodzielne miasteczko wojskowe. 3,5 tys. żołnierzy to znaczna liczba mężczyzn, która stacjonowała na terenach dzisiejszego Legionowa.

Fot. 9. Koszary na „Kozłówce”

Źródło: fotografia własna

1.2. Budynek kasyna wojskowego przy ulicy Zegrzyńskiej

Obecnie w budynku po dawnym kasynie wojskowym mieści się filia „Piaski” Muzeum Historycznego w Legionowie. Kasyno powstało w 1892 r. i wchodziło w skład carskiego kompleksu koszarowego. W 1915 r. zakwaterowano tu niemieckie dowództwo Oddziałów

Zapasowych Piechoty. W okresie II RP budynek był wykorzystywany jako reprezentacyjne mieszkanie komendantów legionowskiego garnizonu. W 1930 r. w budynku założono kasyno wojskowe początkowo dla oficerów, a później całego garnizonu. W okresie PRL mieściły się tu sklepy WPH. W 1999 r. budynek został wpisany do rejestru zabytków, a po jego wykupie przez Urząd Miasta Legionowo budynek został zaadaptowany na filię muzeum. W 2011 r. budynek zrekonstruowano od fundamentów.

Fot. 10. Filia Muzeum Historycznego w Legionowie

Źródło: fotografia własna

1.3. Obiekty willowe

Ważnymi obiektami architektonicznymi w Legionowie są budynki mieszkalne o charakterze rezydencji. Są to wille z końca XIX i początku XX w. wpisane do rejestru zabytków:

- willa „Orawka” z 1928 r., murowana, z działką i zielenią przy ul. Jagiellońskiej;
- willa „Kozłówka” z k. XIX w., murowano – drewniana, z wystrojem architektonicznym, medalionową płaskorzeźbą, z otaczającą zielenią przy ul. Smereka. Najstarszy zespół willowo – parkowy w Legionowie;
- willa „Łuzeczanka” z 1935 r., murowana, z ogrodem przy ul. Mickiewicza 3;
- willa „Bratki” z 1927 r., murowana, z działką i zielenią przy ul. Mickiewicza 23;
- budynek mieszkalny z ok. 1922 r., drewniany, z terenem przy ul. Reymonta 24;
- willa murowano – drewniana z wyposażeniem, drewnianym kasetonowym sufitem i boazerią, z działką i zielenią przy ul. Warszawskiej 72.

Fot. 11. Willa „Kozłówka” w Legionowie

Źródło: Muzeum Historyczne w Legionowie

Gmina Nieporęt

1. Beniaminów

1.1. Fort Beniaminów⁹

„Fort został zbudowany w ramach rozbudowy Twierdzy Zegrze utworzonej w składzie Warszawskiego Rejonu Umocnionego. W 1910 r. nastąpiła kasacja Twierdzy, w czasie której wysadzono część koszar sztyjowych fortu i wszystkie kaponiery. W latach 1910 - 1913 obiekt znajdował się nadal w rękach armii rosyjskiej. Zajęty bez walki przez Niemców w 1915 r., użytkowany na cele wojskowe do 1918 r., rok później - chwilowo w składzie Twierdzy Zegrze, a w latach 20. XX w. w podległości Obozu Warownego „Modlin”. Do 1939 roku w podległości 2. batalionu radiotelegraficznego. W latach 1939 - 1945 w rękach niemieckich. Po zakończeniu II wojny światowej obiekt był użytkowany przez wojsko (magazyny). W obiekcie zachowała się w dostatecznym stanie duża część konstrukcji betonowej. Metalowe okiennice i wrota nie zachowały się.”

Fot. 12. Fort Beniaminów

Źródło: Foto Media Art

Nieporęt

2.1. Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP¹⁰

„Kościół został ufundowany przez Jana Kazimierza jako wotum za zwycięstwo nad Szwedami. Wybudowany w stylu barokowym, na planie krzyża łacińskiego. Pierwotna bryła została zmieniona przez dobudowanie w XVIII w. przypór zabezpieczających pękające mury. Wewnątrz kościoła znajdują się m.in. trzy neobarokowe ołtarze oraz chrzcielnica z 1881 roku. Znakiem fundacji Wazów jest portal z herbem dynastii prowadzący do północnej zakrystii. Na dawnym cmentarzu przykościelnym zachowały się trzy nagrobki z 1826, 1837 r. i bardzo zniszczony z początku XIX w. Przed kościołem znajduje się figura Matki Boskiej Pocieszycielki Strapionych z 1863 roku oraz dzwonnica z XVIII wieku pełniąca jednocześnie funkcję bramy.”

⁹ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania karty GEZ Gminy Nieporęt

¹⁰ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania karty GEZ Gminy Nieporęt

Fot. 13. Kościół w Nieporęcie

Źródło: Foto Media Art

2.2. Cmentarz parafialny¹¹

„Najstarsza część cmentarza znajduje się na tzw. „górze” gdzie w okresie międzywojennym stała kaplica. Obecnie stoi tam dawny krzyż misyjny z datą Misji 14 września 1906 roku. W tym rejonie znajdują się mogiły m.in. z lat: 1829, 1878 i 1879. Znaczną część muru cmentarnego po stronie północnej i zachodniej wybudowano z cegły wyprodukowanej w Nieporęcie prawdopodobnie w 1841 roku.”

Fot. 14. Cmentarz w Nieporęcie

Źródło: Karta GEZ Gminy Nieporęt

Gmina Serock

1. Serock

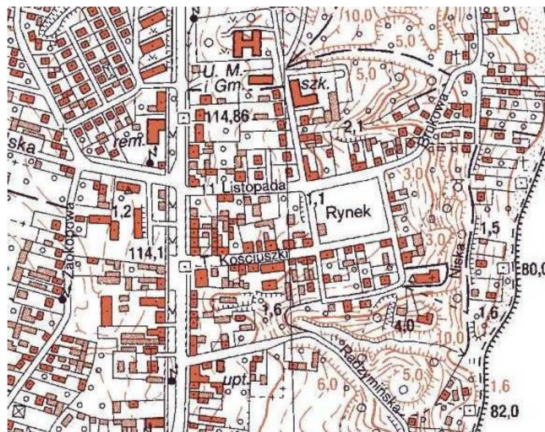
1.1. Historyczny układ miasta

Historyczny układ miasta lokacyjnego Serock jest jedynym w powiecie. Ważnym momentem w dziejach Serocka była lokacja miasta na prawie chełmińskim na początku XV w. W 1423 r. oraz w 1425 r., kiedy miało miejsce potwierdzenie przywileju lokacyjnego przez księcia Janusza I. Istnieje jednak przekaz z pierwszej połowy XIX wieku, iż wśród dokumentów znanych władzom miasta Serocka znajdował się również dokument księcia Janusza I z 1411 roku nadający prawa miejskie.

W przywileju lokacyjnym nie występują żadne elementy dotyczące rozplanowania, ale wytyczenie rynku, jako placu handlowego, sieci ulic wokół niego oraz podział

¹¹ Niniejsza charakterystyka stanowi fragment opracowania karty GEZ Gminy Nieporęt

znajdujących się przy nich terenów na działki był nieodłącznym elementem lokacji. Zachowany dokument z 1425 r. oraz lustracje dóbr królewskich z XVI i XVII wieku, dostarczają wielu istotnych informacji o wielkości miasta lokacyjnego. Układ urbanistyczny miasta lokacyjnego jest ciągle czytelny w postaci rynku i sieci ulic wokół niego.

Ryc. 6. Historyczna część miasta Serock

Źródło: www.geoportal.pl

1.2. Kościół p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny

Kościół parafialny pochodzi z XVI wieku. To najstarszy zabytek na terenie powiatu legionowskiego. Późnogotycka świątynia ufundowana została przez ostatnich księży mazowieckich Janusza II i Stanisława z inspiracji sekretarza ich kancelarii nadwornej Wojciecha Popielarskiego z Popielżyna herbu Nałęcz. Budowę kościoła rozpoczęto w 1524 r. a skończono w roku 1564 (m. in. sklepienie nad nawą). Z tego okresu na kościele zachował się napis *IH 1586*. Wyposażenie kościoła stanowią 2 oryginalne portale z czasów powstania świątyni, późnobarokowy ołtarz z 1775 r. z figurkami św. Stanisława i Wojciecha, dwa rokokowe ołtarze boczne, chrzcielnica i ambona z 1775 r. czy też stacje drogi krzyżowej z 1937 roku. Kościół był wielokrotnie remontowany, m. in. pod koniec lat 30. XX w. Kiedy zmieniono kształt głównego wejścia kościoła. Jednocześnie w południowej ścianie został odsłonięty dawny portal wejściowy, zamurowany w poł. XVIII w.

Stanowisko archeologiczne „Barbarka”

Stanowisko zostało szczegółowo opisane w podrozdziale 5.2.4. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego.

Gmina Wieliszew

1. Góra

1.1. Zespół pałacowo – parkowy

W skład zespołu pałacowo – parkowego wchodzi ruiny pałacu. Powstał on w 1780 r. dla księcia Stanisława Poniatowskiego. Pałac gościł w swych murach wielu znakomitych gości - przebywali tu Ignacy Krasicki, Stanisław Trembecki i Józef Wybicki. W ośmiobocznej, wysokiej na dwie kondygnacje sali balowej młody książę Stanisław Poniatowski organizował spotkania stanowiące konkurencję dla obiadów czwartkowych swojego wuja - króla

Stanisława. Rezydencja otoczona była kilkuhektarowym parkiem, do pałacu prowadziła wysadzana lipami aleja i reprezentacyjny podjazd w kształcie podkowy. Około 1888 r. pałac przebudowano, zmieniając układ wnętrza i obniżając dach. Pałac był dwukrotnie zniszczony. W okresie międzywojennym w odbudowanym i odrestaurowanym budynku pałacu działała Szkoła Rolnicza Żeńska. Podczas II wojny światowej pałac spłonął i nie został odbudowany. Oprócz pozostałości pałacu trzeba odnotować jeszcze obecność zaniedbanego, zabytkowego spichlerza o cechach architektury klasycystycznej, kuźnię i klasycystyczną oficynę z XVIII wieku.

Fot. 15. Ruiny pałacu w Górze

Źródło: www.wieliszew.pl

2. Janówek

2.1. Grupa forteczna „Janówek”

W skład zespołu wchodzi 3 fortele będące składową umocnień zewnętrznego pierścienia Twierdzy Modlin. Najstarsze schrony powstały w latach 1883 – 1888. Są to obiekty ceglano-ziemne. Carska administracja rozbudowywała „grupę forteczną Janówek” w latach 1912 – 1915. W tym okresie powstały obiekty żelbetowe. Na szczególną uwagę zasługują starsze fortyfikacje, ponieważ to one zachowały się w stosunkowo dobrym stanie. Pozostałe zostały wysadzone w powietrze. Obiekty są obecnie własnością prywatną.

Fot. 16. Fort XVII w Janówku

Źródło: Starostwo Powiatowe w Legionowie

3. Wieliszew

3.1 Kaplica cmentarna

Kaplica powstała w 1834 roku. Widnieje na niej napis „Żona mężowi”. Klasycystyczna kaplica została ufundowana przez Marię Gautier ku pamięci jej męża Tomasza Kamieńskiego.

Fot. 17. Kaplica cmentarna w Wieliszewie

Źródło: Urząd Gminy Wieliszew

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

W kolejnej tabeli przedstawiono analizę SWOT dla powiatu (poprzez wskazanie mocnych i słabych stron, a także wskazanie szans oraz potencjalnych zagrożeń). Sporządzona analiza uwzględnia stan dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowania jego ochrony i realizowanej przez Powiat polityki rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego. Dokonana analiza ma za zadanie pomóc w określeniu podstawowych priorytetów opracowanego dokumentu.

Tabela 7. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Powiatu Legionowskiego

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostępność programów krajowych i unijnych pozwalających na finansowanie remediacji i rekultywacji zabytkowej tkanki. 2. Dostępność nowoczesnych technik informatycznych stwarzających możliwość prezentacji dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz jego cyfryzację (tworzenie edukacyjnych baz danych). 3. Udział w imprezach kulturowych, organizowanych przez inne podmioty, 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Silna konkurencja w pozyskiwaniu środków na ochronę zabytków ze strony Warszawy. 2. Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego. 3. Bezprawne/samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych i ich rozbiórki. 4. Niszczenie, lub wręcz utrata części zbiorów archeologicznych oraz brak

<p>dających możliwość propagowania idei ochrony dziedzictwa narodowego wśród szerokiej publiczności.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Wsparcie ze środków lokalnych grup działania. 5. Monitorowanie przez powołane do tego instytucje stanu obiektów zabytkowych na terenie powiatu. 6. Możliwość włączenia się w działania innych podmiotów w zakresie promocji turystycznej ukierunkowanej głównie „na zewnątrz” oraz kulturowej skierowanej do mieszkańców powiatu. 7. Aktywne korzystanie ze współpracy Muzeum Historycznego w Legionowie z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutem Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytutem Archeologii i Etnologii PAN i innymi ośrodkami naukowo – muzealnymi celem upowszechniania znalezisk archeologicznych i włączeniem ich do obiegu naukowego. 	<p>możliwości pełnego ich eksponowania.</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Brak prawnego zabezpieczenia właściwej ekspozycji ciekawych krajozrazowo fragmentów powiatu (zwłaszcza nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków). 6. Brak środków na renowację zabytkowych obiektów. 7. Wprowadzanie nowoczesnej zabudowy o nieodpowiednich gabarytach i kształtach brył w otoczeniu zabytkowych budynków, co prowadzi w konsekwencji do braku ład przestrzennego i estetycznego.
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczne występowanie wyjątkowych na skalę ponadregionalną stanowisk archeologicznych zarówno z okresu neolitu, brązu, wczesnego żelaza, czasów rzymskich i wędrówki ludów, jak też średniowiecza i czasów nowożytnych. 2. Zachowane obiekty architektury fortecznej i militarnej z XIX/XX w. 3. Zachowane zespoły pałacowo – parkowe. 4. Zachowana mieszkalna zabudowa drewniana z okresu II RP (głównie wille w Legionowie). 5. Obiekty małej architektury sakralnej w formie zabytkowych kapliczek. 6. Aktywna działalność Muzeum Historycznego w Legionowie zarówno typowo wystawiennicza jak też na polu badań archeologicznych. 7. Aktywna polityka kulturalna władz Powiatu, instytucji i organizacji w sferze upowszechniania kultury oraz dobre przygotowanie zawodowe i kreatywność kadry w tym zakresie. 8. Dobra współpraca między władzami Powiatu i poszczególnych gmin w obszarze wspólnie podejmowanych działań. 9. Duża liczba bibliotek na terenie powiatu. 10. Liczne publikacje książkowe na temat zabytków powiatu legionowskiego. 11. Liczne broszury, przewodniki po Powiecie Legionowskim. 12. Wytyczone trasy turystyczne: „Turystyczny szlak patriotyczny Polski Walczącej” na terenie powiatu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak dostępu do niektórych zabytkowych obiektów (własność prywatna). 2. Brak środków własnych na opiekę nad zabytkami. 3. W dużej mierze nienajlepszy stan techniczny zachowanych obiektów zabytkowych.

<ol style="list-style-type: none">13. Potencjał społeczny – funkcjonowanie zespołów ludowych w Serocku i Wieliszewie.14. Prężnie funkcjonująca pracownia rzeźby ludowej Bogdana Potentasa w Łajskach.15. Występowanie organizacji pozarządowych, w tym związanych z działalnością kulturową.16. Szeroka działalność kulturowa Towarzystwa Przyjaciół Legionowa i innych.17. Lokalizacja (zaplecze turystyczne dla Warszawy).18. Dwa centra promocji i informacji turystycznej w Legionowie.19. Powiatowa Instytucja Kultury upowszechniająca działania kulturowe.20. Zintegrowany system informacji turystycznej z dobrze rozwiniętą turystyką oraz bazą noclegową na terenie powiatu.21. Występowanie Jeziora Zegrzyńskiego – ważny punkt turystyczny.22. Liczne obeliski oraz pomniki upamiętniające wydarzenia historyczne.23. Funkcjonowanie izb pamiątek regionalnych w Wieliszewie i Nieporęcie.	
--	--

Źródło: opracowanie własne

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Przedmiotowe opracowanie wyznacza Powiatowi priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Prace nad wdrażaniem ustaleń Programu oraz monitorowaniem ich postępu należą do zadań samorządu lokalnego. Zadania dla samorządu lokalnego w zakresie opieki nad zabytkami zostały opracowane na podstawie analiz dokumentów programowych wyższego szczebla, powiatowych dokumentów strategicznych oraz inwentaryzacji terenowej z diagnozą stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

Przedmiotowy Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego odnosi się do działań, o których mowa w art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

7.1 Priorytety powiatowego programu opieki nad zabytkami

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego powiatu legionowskiego wykonana na potrzeby Programu pozwoliła na wypracowanie priorytetowych działań w zakresie opieki nad zabytkami. Priorytety te są zgodne ze wcześniejszymi priorytetami wyznaczonymi w „Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 Powiatu Legionowskiego”.

1. Priorytet I

Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego

2. Priorytet II

Badanie i dokumentacja dziedzictwa

3. Priorytet III

Promocja oraz edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego

7.2 Kierunki działań i zadania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji wyznaczonych priorytetów określono długofalowe kierunki działań, mogące wykraczać poza 4-letni okres obowiązywania Programu.

Jako kierunki działań realizacji Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. **Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.**
2. **Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych.**
3. **Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.**
4. **Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego.**
5. **Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.**
6. **Zwiększanie świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej w różne formy aktywności.**
7. **Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji.**
8. **Wspomaganie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych.**
9. **Turystyczna promocja regionu.**
10. **Współtworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej.**

W ramach każdego z 3 głównych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe działania. Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami ustala obowiązek złożenia po 2 latach przez władze Powiatu sprawozdania z wykonania PPOnZ. W związku z powyższym dla realizacji zadań wyznaczono dwa okresy: etap pierwszy, po którym Powiat dokona sprawozdania (do połowy 2017 r., za okres 2015-2016) oraz etap drugi (2017-2018).

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego jest kontynuacją wcześniejszego Programu. Zadania przypisane w kierunkach działań są zgodne ze wcześniejszymi zaproponowanymi w „Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 Powiatu Legionowskiego”. Zadania, które udało się zrealizować nie zostały włączone do obecnych zadań, toteż te, które udało zrealizować się połowicznie zostały powtórzone. Na podstawie osiągnięcia niektórych zadań wyznaczono nowe, mające na celu bazowanie na dotychczasowym „sukcesie”. Tylko spójność zadań obydwu Programów może być gwarantem podniesienia oraz zachowania walorów kulturowych powiatu.

W obecnym Programie przypisano również inne, nowe zadania mające na celu polepszenie ogólnej sytuacji obiektów zabytkowych, jak i mieszkańców powiatu w nawiązaniu do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego.

Założono, iż w czasie trwania pierwszego etapu realizowane będą działania wstępne, mające charakter przygotowawczy do pełnej realizacji Programu. Aby określone działania

mogły być zrealizowane potrzebna jest współpraca wielu podmiotów. Najważniejszym wydaje się być skoordynowana i zrównoważona współpraca między właścicielami obiektów zabytkowych, a jednostkami samorządu terytorialnego. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego jakim jest Powiat równie ważnym aspektem jest współpraca na liniach Powiat – Gminy.

Planowany zakres działań wraz z etapowaniem przedstawiono w kolejnej tabeli.

Tabela 8. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym powiatu legionowskiego

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
Priorytet I - Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Wykonanie niezbędnych badań i prac, w tym konserwatorskich w odniesieniu do obiektów zabytkowych (wsparcie dla gmin).		
	Konsekwentne wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu.		
Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie ładu przestrzennego, z uwzględnieniem walorów kulturowych	Przeciwdziałanie nielegalnym przebudowom budynków mieszkalnych o cechach zabytkowych, prowadzącym do zanikania cech tradycyjnych zabudowy.		
Priorytet II - Badanie i dokumentacja dziedzictwa			
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	Współpraca z gminami w zakresie weryfikacji gminnych ewidencji zabytków.		
	Współpraca ze stowarzyszeniami lokalnymi podejmującymi problematykę historii.		
Korzystanie z nowoczesnych technik informatycznych do promocji dziedzictwa kulturowego	Rozbudowywanie strony internetowej Powiatu Legionowskiego o nowe treści związane z zasobami kulturowymi regionu.		
Priorytet III - Promocja oraz edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego			
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością Powiatu.		
	Opracowanie dla lokalnej społeczności kampanii informacyjnej odnośnie możliwości pozyskania środków na cele kulturowe, w tym rewaloryzację obiektów architektury.		
Zwiększanie świadomości	Kreowanie wizerunku powiatu, w oparciu o dziedzictwo kulturowe i lokalną tożsamość		

Kierunki działań	Zadania	Etap I	Etap II
kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności	mieszkańców.		
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów.		
	Tworzenie warunków do powstania kręgu społecznych opiekunów zabytków.		
Wzbudzenie zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji	Współorganizacja imprez kulturowych.		
	Kontynuacja organizacji konkursów fotograficznych o lokalnym temacie przewodnim (pejzaż, architektura, ludzie, wydarzenia).		
	Organizacja konkursów na zaprojektowanie kieszonkowego przewodnika turystycznego powiatu z uwzględnieniem obiektów zabytkowych i kulturowych.		
Wspomaganie działań umożliwiających gromadzenie i eksponowanie pamiątek lokalnych	Włączenie się w działania promujące Muzeum Historyczne w Legionowie na arenie wojewódzkiej i krajowej.		
	Stworzenie programu motywującego lokalną społeczność do przekazywania pamiątek lokalnych na rzecz Muzeum Historycznego w Legionowie jako wspólne dobro mieszkańców regionu.		
Turystyczna promocja regionu	Zamieszczenie na stronie internetowej Powiatu książek i publikacji dotyczących zabytków powiatu oraz ich promocja w tradycyjnej formie.		
	Rozpropagowanie istniejących materiałów multimedialnych promujących powiat legionowski.		
Współtworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Promocja obecnych szlaków turystycznych.		
	Wzmocnienie pozycji punktów informacji turystycznej.		

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konsekwentnie prowadzona i długofalowa polityka Powiatu Legionowskiego w zakresie opieki nad zabytkami oraz realizacja niniejszego Programu stanowi szansę na dalszy rozwój powiatu oraz na zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Inwestycje zmierzające do poprawy stanu technicznego obiektów i zespołów zabytkowych powinny się odbywać na zasadzie poszanowania istniejących wartości zabytkowych i dążenia do zachowania w jak największym stopniu oryginału, ewentualnie wkomponowaniu nowych elementów w sposób współgrający z zabytkiem.

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania dla Powiatu na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych oraz skoordynowanej współpracy z Gminami.

Zakłada się, że zadania określone w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi opiniowanie uchwalanych przez gminy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- b) **instrumentów finansowych** (m.in. korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych),
- c) **instrumentów koordynacji** (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych programach, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami),
- d) **instrumentów społecznych** (m.in. poprzez działania edukacyjno - promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami),
- e) **instrumentów kontrolnych** (m.in. aktualizacja ewidencji zabytków z terenu powiatu legionowskiego oraz ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

IX. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego wskazane w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2011 - 2014 stanowią istotny punkt odniesienia dla konstruowania następnego programu. Modyfikacja programu powinna uwzględniać ocenę efektów wdrażania obowiązującego dokumentu.

Proces osiągnięcia celów wytyczonych w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jego realizacji. Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Zarząd Powiatu w Legionowie, zgodnie z ustaleniami art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji Powiatowego Programu uwzględniająca: wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Ocena poziomu realizacji Programu winna uwzględniać m.in.:

- bieżący monitoring gminnych ewidencji zabytków z terenu powiatu legionowskiego uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych, w nawiązaniu do współpracy Powiat – Gminy.
- ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych,
- ocenę prac związanych z opracowaniem aktów prawa miejscowego dla terenów o wysokich wartościach kulturowych,
- ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocenę przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem,
- ocenę aktywności placówek kulturalnych (świetlice miejskie i wiejskie, biblioteki),
- ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych oraz towarzyszącej im infrastruktury,
- ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik informatycznych,
- ocenę rozwoju bazy turystycznej,
- ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Po przyjęciu przez Radę Powiatu w Legionowie Programu w drodze uchwały należy udostępnić dokument do publicznej wiadomości na stronie internetowej Powiatu Legionowskiego.

Program należy sukcesywnie analizować oraz uzupełniać uwzględniając zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne.

Realizowanie założeń Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Legionowskiego będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane.

Powiat i podległe jednostki zobowiązują się prowadzić działalność informacyjną i popularyzatorską w zakresie dziedzictwa kulturowego powiatu.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Środki finansowe związane z zadaniami ochrony i opieki nad zabytkami dla powiatu legionowskiego mogą być uzyskane z następujących źródeł:

1. środki publiczne, w tym:
 - środki krajowe (budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, fundusze celowe);
 - środki zagraniczne (środki Unii Europejskiej i inne);
2. środki niepubliczne (środki osób fizycznych, prawnych, spółek nieposiadających osobowości prawnej, organizacji, instytucji kościelnych).

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określone zostały w rozdziale 7. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządowych. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy ww. ustawy.

Dysponentami powyższych środków są:

1. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
2. Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków.
3. Organ stanowiący - gminy, powiatu, samorządu województwa.

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie.

Poniżej wskazano przykładową listę instytucji oraz programów umożliwiających częściowe sfinansowanie zadań wskazanych w przedstawionym Programie.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz tzw. mecenat, są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez między innymi jednostki samorządu terytorialnego. Na rok 2015 zostały przedstawione następujące programy:

1. Wydarzenia artystyczne.
2. Kolekcje.
3. Promocja literatury i czytelnictwa.
4. Edukacja.
5. Obserwatorium kultury.
6. Promesa MKiDN.
7. Dziedzictwo kulturowe.

Program „Dziedzictwo kulturowe” ma za zadanie wspierać działalność muzeów oraz popularyzować lokalną kulturę. Jego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą. Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z priorytetów, w których

uwzględniono ich cel oraz pulę dofinansowania. Priorytety programu „Dziedzictwo kulturowe”:

1. Ochrona zabytków – Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
2. Wspieranie działań muzealnych - Celem priorytetu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych.
3. Kultura ludowa i tradycyjna - Celem priorytetu jest wspieranie najwartościowszych zjawisk z zakresu szeroko pojętej kultury ludowej.
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą - Celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.
5. Ochrona zabytków archeologicznych - Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
6. Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego - Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku, lub uczelni publicznych.
7. Miejsca Pamięci Narodowej - Celem priorytetu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.
8. Rozwój infrastruktury kultury - Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury” jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków w Warszawie

Dotacja realizowana jest ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Mazowiecki. Jest to dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Środki Funduszu Kościelnego, stosownie do art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 61, poz. 354), przeznaczają się m.in. na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej. Przewiduje się wykonanie tylko podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże), ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020

Program ten jest kontynuacją głównych kierunków inwestycyjnych zawartych w poprzedniej perspektywie 2007 – 2013.

W ramach programu ma funkcjonować 10 osi priorytetowych, w tym oś 8, pod nazwą ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury. Przewidziana dotacja na cele kultury ma wynieść 467,3 mln euro.

Finansowanie przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym

Partnerstwo publiczno-prywatne (PPP) stanowi formę realizacji zadań publicznych przez podmiot prywatny przy wykorzystaniu możliwości finansowych, organizacyjnych lub innych podmiotu prywatnego. Istotą partnerstwa jest to, iż zlecającym zadanie jest podmiot publiczny, natomiast wykonawcą partner prywatny, którym zgodnie z ustawą o PPP jest przedsiębiorca lub przedsiębiorca zagraniczny.

Szczegółowe informacje w zakresie dofinansowań i związanych z nimi programów znajdują się na stronach internetowych przedstawionych instytucji.

XI. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, główny obowiązek dbania o stan zabytków, a tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, określone w art. 5 powyższej ustawy, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku.*
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.*
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.*
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.*
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.*

W art. 28 wskazano również dodatkowe obowiązki właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia.*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia.*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.*

Na mocy art. 29 ust. 1 na wszystkich właścicielach i posiadaczach zabytków oraz przedmiotów o cechach zabytkowych spoczywa obowiązek udostępniania ich organom ochrony zabytków w celu przeprowadzenia badań.

Art. 29. 1. Organy ochrony zabytków w czasie uzgodnionym z właścicielem lub posiadaczem przedmiotu będącego zabytkiem lub posiadającego cechy zabytku mogą prowadzić badania tego przedmiotu w miejscu, w którym przedmiot ten się znajduje.

Zapisy art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają zasady finansowania opieki nad zabytkami.

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

2. *Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.*

Cele określone w PPOnZ Powiatu Legionowskiego będą osiągnięte poprzez:

- wspólne działania władz Powiatu z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Mazowieckiego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków z siedzibą w Warszawie, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów;
- współpracę pomiędzy gminami powiatu legionowskiego oraz współpracę Powiatu z 5 gminami na jego obszarze;
- inicjatywy własne władz Powiatu Legionowskiego;
- stosowanie instrumentów finansowych (dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp.);
- funkcje programowe (programy lokalne i projekty, kontrakty, itp.);
- inne działania stymulujące.

XII. WYKORZYSTANE MATERIAŁY I OPRACOWANIA

Wybrane akty prawne:

Stan prawny na październik 2015 r.

Regulacje prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte są w wielu ustawach. Do najważniejszych z nich, w kontekście realizacji niniejszego Programu, należy zaliczyć:

- Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm.),
- Ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446),
- Ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2015, poz. 1445),
- Ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015, poz. 199 ze zm.),
- Ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2013, poz. 1409 ze zm.),
- Ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013, poz. 1232 ze zm.),
- Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015, poz. 1651),
- Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2015, poz. 782 ze zm.),
- Ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012, poz. 406),
- Ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2014, poz. 1118 ze zm.),
- Ustawę z 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012, poz. 987),

- Ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012, poz. 642),
- Ustawę z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2015, poz. 1446).
- Ustawę z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2015, poz. 1777).

Literatura i wybrane dokumenty programowe:

- Strategia Rozwoju Kraju 2020,
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki Nad Zabytkami na lata 2014–2017. Ochrona zabytków. Dodatek specjalny Warszawa 2014 r.,
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004 - 2020,
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – „Dziedzictwo Kulturowe”,
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie,
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
- Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014 - 2020,
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego,
- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012 – 2015,
- Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego do 2015 roku,
- Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Legionowskiego na lata 2007 - 2013,
- Strategia rozwoju turystyki i promocji regionu dla Obszaru Działania Związku Stowarzyszeń Partnerstwo Zalewu Zegrzyńskiego (gminy: Jabłonna, Nieporęt, Serock, Wieliszew),
- Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 Powiatu Legionowskiego,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Miejskiej Legionowo na lata 2010 – 2013,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nieporęt na lata 2012 – 2015,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 gminy Miasto i Gmina Serock,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wieliszew na lata 2012 – 2015,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, NID 2009,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami, Poradnik metodyczny, Poradnik prawny Konserwatora Zabytków, Kurier Konserwatorski,
- Wytyczne opracowywania karty adresowej zabytku nieruchomego, Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie, Warszawa, 2011 r.,
- Adaptacja obiektów zabytkowych do współczesnych funkcji użytkowych, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2009 r.,
- Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009 r.,
- Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie miasta Legionowo, wyd. Urząd Miasta Legionowo,
- Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie powiatu legionowskiego,

- wyd. Starostwo Powiatowe w Legionowie,
- Broszura „Muzeum Historyczne w Legionowie”,
 - Tradycja Mazowska powiat legionowski – przewodnik subiektywny, Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, Agencja Wydawnicza „Egros”, Warszawa 2011 r.,
 - Legionowo – ludzie i wydarzenia, A. Lewandowski, Towarzystwo Przyjaciół Legionowa, Legionowo 1999 r.,
 - Zabytkowa architektura Legionowa, A. Zalewski, Legionowo 1994 r.,
 - Powiat legionowski na dawnej pocztówce, cz.1, J. Szczepański, Legionowo 2000 r.,
 - Powiat legionowski na dawnej pocztówce, cz.2, J. Szczepański, Legionowo 2002 r.,
 - Powiat legionowski na dawnej pocztówce, cz.3, J. Szczepański, Legionowo 2007 r.,
 - Z dziejów rosyjskiego 4. batalionu kolejowego (1877 – 1915), J. Szczepański, wyd. „Ajaks”, Pruszków 2005 r.,
 - Zarys dziejów Legionowa, A. Stawarz, Towarzystwo Przyjaciół Legionowa, Legionowo 1994 r.,
 - Folder "Wandalowie - cmentarzysko kultury przeworskiej w Legionowie". Legionowo, 2010 r.,
 - 1. Dywizja, Erazm Domański, Pruszków 1998 r.,
 - Zabytek zadbane. Co to znaczy?, Red. Iwona Liżewska, Warszawa 2015 r.,
 - Studia i materiały do historii wojskowości. Tom XII, Warszawa 1966 r.,
 - Studia i materiały do historii wojskowości. Tom XX, Warszawa 1976 r.,
 - Kościół w Wieliszewie, K. Klimaszewski, Wieliszew 2012 r.,
 - Powiat warszawski w latach II Rzeczypospolitej, Jolanta Załączny, Warszawa 2015 r.,
 - Rocznik Legionowski tom I-VIII,
 - Czas Próby, Bronisława Romanowska-Mazur, wyd. II, 2014 r.,
 - Jabłonna, S. Lorentz, Wrocław 1961 r.,
 - Dzieje Nieporętu, W. Bławdziewicz, Warszawa 2000 r.,
 - Serock i jego mieszkańcy w starej fotografii, S. Jakubczak, Serock wyd. II 2009 r.,
 - Historia Garnizonu Zegrze 1873-1939 r., J. Dąbrowski, S. Topolewski, Pruszków 2003 r.,
 - Chotomów Jabłonna od wieków razem, A. Cudna-Kowalska, Chotomów 1998 r.,
 - VII Obwód Obroża, T. Stawicki, Warszawa 2000 r.,
 - Twierdza Modlin, R. Bochenek, Warszawa 2003 r.,
 - Armia Księstwa Warszawskiego, G. Zych, Warszawa 1961 r.,
 - Serock - studium historyczno-urbanistyczne, T. Zagrodzki, Serock 1993 r.

Dostępne strony internetowe:

www.sejm.gov.pl	www.stat.gov.pl
www.natura2000.gdos.gov.pl	www.geoportal.gov.pl
www.geoserwis.gdos.gov.pl/mapy	www.wikimapia.org
www.mir.gov.pl	www.mkidn.gov.pl
www.funduszeuropejskie.gov.pl/	www.mwkz.pl
www.partnerstwopublicznoprywatne.info	www.nid.pl
www.kongreskultury.pl	www.odleglosci.info
www.powiat-legionowski.pl	www.wieliszew.pl
www.polskiezabytki.pl	www.serock.pl
www.cybermoon.pl	www.legendowo.pl
www.isap.sejm.gov.pl	www.nieporet.pl
www.jezioro.zegrzynskie.pl	www.jablonna.pl
obszary.natura2000.org.pl	mbpr.pl
www.siskom.waw.pl	www.mazovia.pl
www.pifs.org.pl	www.forty.waw.pl
www.nac.gov.pl	

Materiały w posiadaniu Starostwa Powiatowego w Legionowie:

- Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2011 – 2014 Powiatu Legionowskiego,
- Strategia Rozwoju Powiatu Legionowskiego do 2015 roku,
- Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Legionowskiego na lata 2007 – 2013,
- Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie powiatu legionowskiego, wyd. Starostwo Powiatowe w Legionowie.

SPIS RYCIN

Ryc. 1. Powiat legionowski w układzie gmin	5
Ryc. 2. Położenie powiatu legionowskiego na tle województwa mazowieckiego oraz województwa mazowieckiego na tle Polski	6
Ryc. 3. Skrajne odległości w powiecie legionowskim w km	6
Ryc. 4. Lokalizacja grodziska „Barbarka” w Serocku	53
Ryc. 5. Liczba obiektów wpisanych do rejestrów zabytków na terenie powiatu legionowskiego	55
Ryc. 6. Historyczna część miasta Serock	60

SPIS TABEL

Tabela 1. Sołectwa w gminach powiatu legionowskiego	5
Tabela 2. Obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków z podziałem na gminy oraz funkcje z terenu powiatu legionowskiego	45
Tabela 3. Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków z podziałem na gminy oraz funkcje z terenu powiatu legionowskiego	47
Tabela 4. Obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków z podziałem na gminy oraz funkcje z terenu powiatu legionowskiego	48
Tabela 5. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu powiatu legionowskiego z podziałem na gminy	50
Tabela 6. Nieruchome zabytki archeologiczne z terenu powiatu legionowskiego z podziałem na miejscowości	53
Tabela 7. Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego Powiatu Legionowskiego	62
Tabela 8. Zakres i harmonogram działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym powiatu legionowskiego	68

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu powiatu legionowskiego	45
Wykres 2. Liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków z uwzględnieniem ich przynależności administracyjnej z terenu powiatu legionowskiego	46
Wykres 3. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu powiatu legionowskiego	47

Wykres 4. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich przynależności administracyjnej z terenu powiatu legionowskiego	47
Wykres 5. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich funkcji z terenu powiatu legionowskiego	49
Wykres 6. Liczba obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków z uwzględnieniem ich przynależności administracyjnej z terenu powiatu legionowskiego	49

SPIS FOTOGRAFII

Fot. 1. Muzeum Historyczne w Legionowie	42
Fot. 2. Wystawa „W krainach lodu i książek”	43
Fot. 3. Wystawa „De Profundis... Archeologia ziem powiatu legionowskiego”	43
Fot. 4. Filia Muzeum Historycznego w Legionowie	44
Fot. 5. Wystawa „Dzieje garnizonu Legionowo. Czas wojen i pokoju”	44
Fot. 6. Grodzisko „Barbarka” w Serocku	53
Fot. 7. Pałac w Jabłonie	56
Fot. 8. Oranżeria w Jabłonie	56
Fot. 9. Koszary na „Kozłówce”	56
Fot. 10. Filia Muzeum Historycznego w Legionowie	57
Fot. 11. Willa „Kozłówka” w Legionowie	57
Fot. 12. Fort Beniaminów	58
Fot. 13. Kościół w Nieporęcie	59
Fot. 14. Cmentarz w Nieporęcie	59
Fot. 15. Ruiny pałacu w Górze	61
Fot. 16. Fort XVII w Janówku	61
Fot. 17. Kaplica cmentarna w Wieliszewie	62